

Univerzita Karlova v Praze
Pedagogická fakulta

Stínová ekonomika

Veronika Uhrová

Katedra občanské výchovy a filosofie

Vedoucí bakalářské práce: PhDr. Milena Tichá, CSc.

Studijní program: Specializace v pedagogice

Studijní obor: Francouzský jazyk a základy společenských věd

2014

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma *Stínová ekonomika* vypracovala pod vedením vedoucího bakalářské práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále prohlašuji, že tato bakalářská práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

31. 3. 2014

.....
podpis

NÁZEV:

Stínová ekonomika

AUTOR:

Veronika Uhrová

KATEDRA:

Katedra občanské výchovy a filosofie

VEDOUCÍ PRÁCE:

PhDr. Milena Tichá, CSc.

ANOTACE:

Práce je zaměřena na obecné vymezení podstaty stínové ekonomiky, na analýzu příčin a důsledků její existence. V teoretické části hodnotíme publikace a definujeme stínovou ekonomiku takovým způsobem, aby definice byla komplexní. Rozebíráme metody měření. V části praktické provádíme rozbor dat za účelem potvrzení, či vyvrácení, předem stanovené hypotézy: „Podíl stínové ekonomiky na tvorbě HDP se zvyšuje s rostoucí daňovou zátěží dané země.“ Analyzujeme údaje v ČR v období let 1992-2002. Poté srovnáme situaci v ČR se situací ve státech Francii, Německu, Spojených státech amerických. Hodnotíme aktuální situaci a vyvozujeme hlavní příčiny a důsledky stínových činností.

KLÍČOVÁ SLOVA:

ekonomika, stínová ekonomika, daně

TITLE:

Underground Economy

AUTHOR:

Veronika Uhrová

DEPARTMENT:

Department of Civics and Philosophy

SUPERVISOR:

PhDr. Milena Tichá, CSc.

ANNOTATION:

The goal of this thesis is to define what underground economy is and to analyze the causes and consequences of its existence. In the theoretical part of this thesis we are examining scientific literature and trying to define underground economy comprehensively. We are also reviewing the scientific methods that are used for measuring its size. The practical part is centered around analyzing the data so that we could either confirm or disprove our hypothesis : "The share of underground economy on GDP creation grows with growing tax burden of given country". The main part of this analysis is the study of historical figures in the period of 1992-2002 the Czech Republic. We also compare the situation in the Czech Republic with the situation in France, Germany and the United States of America. In the final part we evaluate the current situation and try to find the main causes and consequences of this problem.

KEYWORDS:

economy, underground economy, taxes

Obsah

Úvod	5
1 Stínová ekonomika	6
1.1 Vymezení podstaty stínové ekonomiky.....	7
1.2 Daňový únik	14
1.3 Metody odhadu stínové ekonomiky	21
2 Praktická část	25
2.1 Stínová ekonomika v ČR.....	25
2.2 Stínová ekonomika v zahraničí.....	37
2.3 Aktuální situace	41
2.4 Příčiny a důsledky stínové ekonomiky.....	44
3 Závěr	48
4 Použitá literatura	49

Úvod

Tématem bakalářské práce je stínová ekonomika. Je fenoménem velice komplikovaným. V teoretické části je vymezena podstata stínové ekonomiky. Nejprve hodnotíme publikace, které se touto problematikou zabývají. K sepsání této bakalářské práce využívám poznatků, které se nachází v publikaci Martina Fassmanna s názvem *Stínová ekonomika a práce na černo*, v publikaci autora, jehož jméno zní Moisés Naím (*Černá kniha globalizace*), autora Dušana Drbohlava (*Nelegální ekonomické aktivity migrantů*), atd. Každý z autorů přichází s odlišným pohledem na věc. Po zhodnocení literatury definujeme stínovou ekonomiku takovým způsobem, aby definice byla komplexní. Poté se zaměřuji na jednu z částí stínové ekonomiky – daňové úniky, přičemž se inspiřujeme prací autora se jménem Jean-Claude Martinez (*Daňový únik*), a poukážeme na existenci daňových rájů a způsob, jakým jsou prezentovány v publikacích. Dále se zabýváme metodami měření stínové ekonomiky. Podrobněji rozebíráme pouze metodu Petera Gutmanna, neboť výsledky odhadu provedeného pomocí této metody používáme v praktické části této bakalářské práce.

Cílem praktické části bakalářské práce je potvrdit, nebo vyvrátit, předem stanovenou hypotézu, jež zní: „Podíl stínové ekonomiky na tvorbě HDP se zvyšuje s rostoucí daňovou zátěží dané země.“ Analyzujeme údaje v ČR v období let 1992-2002. Poté srovnáme situaci v ČR se situací ve státech Francii, Německu, Spojených státech amerických. Zhodnotíme aktuální situaci a nakonec odvodíme příčiny a důsledky stínových činností.

1 Stínová ekonomika

Stínová ekonomika je fenomén, jenž skýtá řadu problémů. Lidé, kteří se dopouštějí přestupků, které spadají do této problematiky, zatajují různá fakta, aby nebyli odhaleni. Z důvodu nedostatku informací nelze naleznout celkový a vše obsahující přehled o rozsahu stínové ekonomiky. Jednotliví autoři, kteří zkoumají tento fenomén, zastávají různé, dokonce často protichůdné, názory. Nedostatek informací však není jediným problémem. Stínová ekonomika je velice rozsáhlý jev a zkoumat ji v celém jejím rozsahu by bylo skutečně problematické. Navíc hranice mezi tím, co spadá do této záležitosti a co už ne, jsou často nejasné. Autoři nejrozličnějších publikací, jež pojednávají o stínové ekonomice, se mnohdy zaměřují pouze na jednu oblast – daňový únik, práce na černo, apod. Celý už tak problémový jev komplikuje ještě neshoda při výběru slov pro označení ať už samotné stínové ekonomiky, či některých oblastí, které do ní spadají. Tento problém se nachází zejména na poli mezinárodní ekonomiky, neboť různé jazyky poskytují různý počet slov pro označení jisté problematiky. Jednotlivé státy, respektive jazyky, kterými se dorozumívají lidé na území jednotlivých států, disponují různými termíny. Můžeme se rovněž setkat s problémy v souvislosti s morálkou, kulturou. Hovoříme o morálních hodnotách občanů různých zemí. V některých národech není stínová ekonomika považována za zločin, nýbrž občané jej považují jen za drobné přestupky. Vždy ovšem záleží na ekonomické a politické situaci v dané zemi. Stínová ekonomika může mít také různé příčiny. Mnohdy symbolizuje protest vůči vládním nařízením (např. proti příliš vysokým daním), jindy se jedná o touhu po skutečně velkém zisku a moci. Také projevy mohou být různé – např. nezvyklé hromadění zisku, existence monopolů, stále se prohlubující schodek státního rozpočtu, atd. Jmenovali jsme nedostatek informací (statistiky, se kterými se setkáváme, nejsou absolutní), obrovský rozsah stínové ekonomiky a nevytyčení přesných hranic, jazykový problém, morální, rozdílnost v názorech jednotlivých autorů. Ovšem problémů v souvislosti se zkoumáním tohoto jevu (stínové ekonomiky) je nespočet. Jen stěží bychom mohli vyjmenovat vše, tak jako není v naší kompetenci podrobně zkoumat celý rozsah stínové ekonomiky.

1.1 Vymezení podstaty stínové ekonomiky

Za účelem zpracování této bakalářské práce jsem prostudovala mnohé publikace. Do aktuální situace ve světě nás uvede Moisés Naím svou knihou *Černá kniha globalizace*. Velmi čtivou publikací nás seznamuje s tím, co vše přináší globalizace. Prostřednictvím médií jsme v kontaktu s celým světem. Spousta informací je dostupnější než kdy dříve. Život se do jisté míry stává pohodlnějším – internet jako zdroj informací nacházející se neustále poblíž nás, platební karty, nákupy přes internet apod. Ovšem na druhou stranu se otevírají nové a nové možnosti pro bezpečnější praktikování nezákonných činností v oblasti stínové ekonomiky.

Již v první kapitole se můžeme dočíst o pohledu na nezákonný obchod. „Nezákonný obchod je prastarý aspekt a vedlejší produkt tržních ekonomik nebo obchodu obecně. Předchůdce nezákonného obchodu, pašeráctví, můžeme vystopovat až do antiky a mnohý „zlodějský trh“ přežívá v centrech světového obchodu. Skeptici tudíž budou argumentovat, že jelikož pašeráctví bylo vždycky spíš svízel než pohroma, jde o hrozbu, s níž se můžeme naučit žít, jak jsme to dělali odjakživa.“¹ Tímto nás autor vybízí k zamyšlení se nad tím, že k pocitu o nemožnosti zcela odstranit existenci nezákonného obchodu se může připojit dojem, že nás se „to“ netýká v případě, že se přímo neúčastníme. Avšak aktivity stínové ekonomiky (v tomto případě nezákonný obchod) jsou svázány se státním rozpočtem, se kterým jsme všichni spojeni, neboť jsme plátcí daní, zdravotního a sociálního zabezpečení, někteří pobíráme různé sociální dávky. Tedy přesvědčení spousty lidí o oddělenosti stínového sektoru od sektoru oficiálního je mylný. Navíc stínovým aktivitám mohou předcházet činnosti oficiální (např. lidé, kteří nelegálně prodávají alkohol, prodávají alkohol sám o sobě legální) a naopak činnostem spadajícím do oficiální ekonomiky může předcházet aktivita stínová (napojení firem přes různé subdodávky). Globalizace umožnila nezákonnému obchodu přestoupit hranice jednoho státu a rozšířit se po celém světě na úrovni mezinárodní. „Technologie rozšířila trh, nejen geograficky snížením dopravních

¹ NAÍM, M. *Černá kniha globalizace*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2008. ISBN 978-80-7021-866-2. s. 11.

nákladů, nýbrž i umožněním obchodování s celou řadou komodit, které dříve neexistovaly, jako je pirátský software či geneticky upravená marihuana. Nové technologie rovněž umožnily mezinárodně obchodovat s výrobky, které bylo v minulosti obtížné či nemožné přepravovat nebo mít na „skladě“ – například lidské ledviny. Trhy se samozřejmě rozšířily, když vlády přistoupily k deregulaci dříve uzavřených nebo přísně řízených ekonomik a dovolily cizincům volnější návštěvy, obchodování a investice.² Propojený svět otevřel tak cestu nezákonným činnostem. Zejména nezákonný obchod jen kvete. Ovšem co vše aktérům přináší? Nejspíš to nejsou jen peníze, nýbrž také moc.

Můžeme si všimnout, že Moisés Naím pohlíží na stínovou ekonomiku z pohledu mezinárodního v souvislosti s globalizací. Poukazuje zejména na zápory tohoto fenoménu, které lidé často přehlíží. Zabývá se nezákonným obchodem, krádeží duševního vlastnictví, praním špinavých peněz. Poukazuje na jednání vlád. Jednotlivé vlády na tyto nezákonné činnosti nebraly po dlouhou dobu žádný zřetel, např. prohřešku proti lidskosti – nezákonnému obchodu s lidmi – byla věnována pozornost až koncem dvacátého století. Tato kniha s názvem *Černá kniha globalizace* zobrazuje dnešní situaci v souvislosti s nezákonnými ekonomickými aktivitami, ale nepoukazuje na stínovou ekonomiku jako takovou. Neseťkáme se zde s vymezením tohoto jevu, rovněž nenalezneme hlubší studii některé oblasti stínové ekonomiky.

Naproti tomu Jean-Claude Martinez a Dušan Drbohlav se zabývají již jednotlivými oblastmi. Jean-Claude Martinez věnuje pozornost daňovým deliktům ve své publikaci *Daňový únik*. Vysvětluje zde, jak je obtížné definovat tuto oblast. Tento autor nám poskytuje definici daňového deliktu, avšak definici, jež nezahrnuje vše. Celá situace se komplikuje s přidáním pojmu „vyhýbání se daňové povinnosti“. Dále pohlíží na daňový únik jako na společenský jev a hledá příčiny a projevy daňových deliktů ve společnosti. Jean-Claude Martinez se zabývá zejména situací ve Francii, avšak připojuje poznatky z ostatních zemí. O daňovém úniku se ovšem podrobněji zmíníme později (po vymezení stínové ekonomiky jako takové).

Autor Dušan Drbohlav přistupuje ke stínové ekonomice z pohledu nelegální migrace. Jakožto český autor se zabývá zejména situací

² NAÍM, M. *Černá kniha globalizace*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2008. ISBN 978-80-7021-866-2. s. 12.

v České republice. Jeho publikace, která se touto problematikou zabývá, nese název *Nelegální ekonomické aktivity migrantů*. Uvádí různé problémy spojené s vymezením zkoumané oblasti. Definiuje pojem nelegální migrace. „Pod pojmem nelegální migrace se skrývá poměrně široká paleta aktivit a procesů spojených s mezinárodním migrantem a jeho působením v síti národních států, resp. také integrujících se společností. Jde zejména o formy jeho vstupu na území cílové nebo tranzitní země, jeho pobyt a ekonomické aktivity vis-à-vis různorodá legislativa, která jeho aktivity na různých úrovních usměrňuje. Jestliže migrant nedodrží všechna nutná ustanovení, regule, vyhlášky a zákony, dostává se do rozličného „stupně nelegality“.“³ Rovněž upřesňuje: „... zdůrazňují, že to není migrant – jako lidská bytost – kdo je nelegální (žádný člověk nemůže být sám o sobě „nelegální“), ale jde o způsob vstupu do země a formy pobytu nebo práce, které je třeba takto označit (viz např. Life 2007). Někteří autoři se tak spíše kloní k použití spojení „migrant s nelegálním statutem“, resp. „migrant v nelegálním postavení“ („migrant with irregular status“) – např. Migration 2005; van der Leun, Kloosterman 2006.“⁴

Lze se setkat s mnohými názory různých autorů na tuto oblast, což sám uvádí Dušan Drbohlav. Nelze přesně vymezit tuto problematiku takovým způsobem, aby definice zahrnovala všechny aktivity spojené s nelegální migrací. Nejsme schopni jej určit s všeobecnou platností, neboť každý stát k této problematice přistupuje jiným způsobem. Většina zemí bojuje proti nelegální migraci, ale některé vyspělé země jsou do jisté míry tolerantní. Nutné je vždy posuzovat případ od případu (ne pouze na poli nelegální migrace, rovněž v celé stínové ekonomice).

V uvedených publikacích nenalezneme vyčerpávající vymezení stínové ekonomiky v celém jejím rozsahu. Autoři k tomuto fenoménu přistupují z různých pohledů. Moisés Naím z pohledu globalizace, Jean-Claude Martinez se specializuje pouze na jednu z oblastí, která náleží do stínové ekonomiky – na daňový únik, autor Dušan Drbohlav zpracoval problematiku nelegální migrace.

³ DRBOHLAV, D. *Nelegální ekonomické aktivity migrantů: (Česko v evropském kontextu)*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2008. ISBN 978-80-246-1552-3. s. 31.

⁴ DRBOHLAV, D. *Nelegální ekonomické aktivity migrantů: (Česko v evropském kontextu)*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2008. ISBN 978-80-246-1552-3. s. 32.

Ovšem Martin Fassmann uchopuje stínovou ekonomiku jako takovou ve své publikaci *Stínová ekonomika a práce na černo*, ale nenabízí definici, jež by zahrnovala vše. Pokusím se tedy o sestavení definice, přičemž budu čerpat zejména z poznatků, které se nacházejí v již zmíněné knize od autora Martina Fassmanna, jenž sumarizuje poznatky a názory různých odborníků, kteří se pohybují na poli stínové ekonomiky, a vytváří tak celkový přehled.

Nejprve zmíníme dvě kritéria pro definování neoficiální ekonomiky. Prvním je kritérium statistické, jež dělí činnosti na registrované v oficiálních statistikách a neregistrované, které tvoří jeden z prvků stínové ekonomiky. Mohou však nastat také případy, kdy činnosti jsou registrované, ale předchází transakcím, které již registrované nejsou. Druhým kritériem jsou legální (či nelegální) aspekty, jež se pokusím vysvětlit na práci, která je vykonávána tzv. na černo. Taková práce se vyznačuje těmito nelegálními aspekty: je vykonávána bez závazků, které udává zákonodárství, bez fiskálních závazků a závazků k sociálnímu zabezpečení. Při sestavování definice se zaměříme na kritérium kombinované, které sestává ze spojení kritéria statistického a kritéria legality. Dále se podíváme na prvky stínové ekonomiky. Jedním z prvků neoficiální ekonomiky jsou nelegální ekonomické aktivity, které nejsou řádně evidované státem. Zahrnují činnosti z oblasti výroby, rozdělování, směny i spotřeby – zasahují do celého reprodukčního systému společnosti. Součástí stínové ekonomiky jsou také nehlášené transakce nebo transakce vládou nezaznamenané. Mohou být spojené jak s nelegálními aktivitami, tak i s činnostmi spadajícími do sektoru oficiálního. Třetím prvkem je příjem, který není oznámen daňovému úřadu. Právě tyto tři prvky uvádí autor Martin Fassmann.

Než přejdeme k podrobnějšímu členění stínové ekonomiky, měli bychom ji vymezit vůči ekonomice oficiální. Musím však zdůraznit, že stínovou ekonomiku pojímáme vskutku na velmi obecné rovině. Pokud bychom toto vymezení aplikovali na určitý případ, mohli bychom najít jisté nesrovnalosti, neboť (jak jsem se již zmínila) tato problematika je velice rozsáhlá a pojmout vše beze zbytku je skutečně obtížné.

V knize *Stínová ekonomika a práce na černo* se dočteme, že ekonomiku lze rozdělit na dva sektory – oficiální a neoficiální sektor. V centru pozornosti se nachází subjekty s jejich aktivitami (činnostmi za účelem produkce zboží a služeb

a transakcemi). Tyto aktivity dělíme na činnosti spadající do oficiálního sektoru a činnosti, které se nachází v části neoficiálního sektoru ekonomiky. Lidé, kteří vykonávají činnosti neoficiálního sektoru, ignorují zákonná nařízení, zásady sociálního zabezpečení, kolektivní smlouvy, apod. Mezi tyto činnosti patří aktivity zcela nelegální (např. výroba a distribuce drog), avšak také činnosti původem legální, ale v tuto chvíli jsou prováděny v nelegálním kontextu (porušování nařízení). Aktivity v části oficiálního sektoru jsou prováděny se zřetelem na závazky udávané zákony, lidé respektují smlouvy a zásady sociálního zabezpečení.

S aktivitami v neoficiálním sektoru jsou svázány neoficiální transakce, avšak takové transakce mohou být spojeny také s aktivitami, které se odehrávají na poli oficiálního sektoru. Naopak oficiální transakce mohou mít původ i v nelegálních aktivitách. Tuto problematiku jsme však již zmínili ve chvíli, kdy jsme hovořili o mylném dojmu některých lidí, že nelegální ekonomické aktivity se nás netýkají, pokud nejsme přímo aktéry.

Uchopme transakce obecně jako předpoklad pro platby – platby v oficiálním a neoficiálním sektoru. Platby v neoficiálním sektoru se vyznačují vyhýbáním se fiskálním zákonům (DPH, spotřební daň, apod.). Platby vyskytující se v oficiálním sektoru mohou mít mnohdy podobu stínových plateb – přímé okrádání zákazníka (např. pouliční prodavači ovoce podvádí s gramáží, tudíž kupující zaplatí za více ovoce, než ve skutečnosti má), zaplacení úplatku za nedostatkové zboží, apod. Součástí ekonomiky je rovněž příjem. Příjem, který není ohlášen důchodovým úřadům a úřadům sociálního zabezpečení, popř. organizacím, jež mají statutární právo na tyto informace, je součástí stínové ekonomiky.

Oficiální a neoficiální sektor ekonomiky – tyto dvě oblasti neexistují souběžně vedle sebe bez vzájemného prolínání. Do stínové ekonomiky zahrneme samozřejmě neoficiální sektor, ale také část stínových aktivit, transakcí, plateb a příjmů, které jsou v sektoru oficiálním. Rovněž se dostáváme k popření myšlenky oddělenosti oficiální a stínové ekonomiky. Tyto dvě oblasti se navzájem ovlivňují. Uvedme příklad. V případě, že se nacházíme v období hospodářské krize, se můžeme setkat s nárůstem počtu stínových aktivit. Rovněž při stále rostoucí inflaci bude více lidí nakupovat zboží na černém trhu, neboť výrobky, které jsou

nabízeny na trhu oficiálním, jsou stále dražší. Lidé vždy reagují na aktuální ekonomickou situaci. V některých případech jsou těmito reakcemi aktivity spadající do stínové ekonomiky.

V tuto chvíli se podíváme na strukturu stínové ekonomiky. Součástí neoficiální ekonomiky je daňový únik, jenž může být ze strany osob samostatně výdělečně činných, podnikatelů, rovněž ze strany každé osoby při ekonomických transakcích. Lidé se při takovém činu vyhýbají fiskálním zákonům (dani z přidané hodnoty, spotřební dani). Uvedme problematiku krácení tržeb spojenou s aktivitami podnikatelů: „Vykazování krácených tržeb vede k neoprávněnému snížení daně z příjmů. Následkem krácení tržeb však je také nižší vykazovaný obrat prodejce. Přitom právě výše obratu za 12 po sobě jdoucích kalendářních měsíců je zásadním parametrem pro povinnou registraci plátce daně z přidané hodnoty. Snížením výše obratu pod hranici povinné registrace proto dochází také k daňovým únikům na dani z přidané hodnoty.“⁵ Podnikatelé, jež provádí krácení tržeb takovým způsobem, že sníží vykazovaný obrat natolik, že nemusí být registrovaní jako plátcí DPH, porušují zákon dvojím způsobem. Rovněž mohou snižovat výši daně tím, že zvýší hodnotu odpočitatelných položek.

Do oblasti stínové ekonomiky spadají také aktivity striktně zakázané trestním právem (vzhledem k jejich náplni) – jedná se o kriminální ekonomiku (prodej a distribuce drog, prostituce, obchod s lidmi, atd.).

Na druhou stranu do stínové ekonomiky řadíme rovněž „neplacené ekonomické aktivity vykonávané v domácnosti k jejímu prospěchu nebo k prospěchu domácností příbuzných nebo přátel na základě reciprocity, včetně každodenní domácí práce a mnoha různých činností směřujících ke splnění vlastních potřeb“⁶. Domnívám se, že dochází-li k těmto stínovým aktivitám, příčinou je nevědomí o tom, že tyto činnosti jsou považovány za stínové.

Stínovou ekonomiku tedy lze rozdělit na tzv. černý sektor a tzv. domácnostní a komunální sektor. Do černého sektoru spadají aktivity spojené

⁵ HOMOLOVÁ, Petra. Finanční správa. Akce „Market II“ [online]. 30. března 2013. [cit. 2013-12-10]. Dostupný z WWW: <<http://www.financnisprava.cz/cs/financni-sprava/pro-media/tiskove-zpravy/2013/akce-market-ii-2322>>.

⁶ FASSMANN, M. *Stínová ekonomika a práce na černo*. Praha: Soudy, 2007. ISBN 978-80-86846-21-7. s. 18.

s neformální výrobou zboží, prodej oficiálního zboží a služeb na neformálním trhu, daňový unik, kriminální ekonomika, apod. Do sektoru domácnostního a komunálního řadíme práci pro sebe a domácí práce, výměnný obchod a naturální směnu, specifickou práci dobrovolníků a vzájemnou práci, atd. V této části se setkáváme s problémem, který spočívá v nalezení hranice mezi formální a neformální prací. Důraz je zde kladen na vztah práce-příjem. Obdržíme-li zisk (výdělek) od člověka, pro něhož pracujeme v domácnosti, měli bychom tento výdělek oznámit jisté instituci kvůli řádnému zdanění, neučiníme-li takto (nebo neučiní-li takto náš „zaměstnavatel“), jedná se o aktivitu pohybující se na poli stínové ekonomiky.

V tomto okamžiku uvedu formulaci obecné definice stínové ekonomiky, kterou jsem vytvořila na základě prostudované literatury, zejména publikace Martina Fassmanna – *Stínová ekonomika a práce na černo*.

Pojmem stínová ekonomika označujeme celek (pohybující se v oblasti sektoru neoficiálního a zahrnující rovněž aktivity v části oficiálního sektoru) tvořený činnostmi, transakcemi, platbami a příjmy, které nejsou řádně evidovány státem a vykazují známky ilegality (činnost je vykonávána bez závazků, které udává zákonodárství dané země, bez fiskálních závazků a závazků k sociálnímu zabezpečení).

V této mnou vytvořené definici je vyjádřena myšlenka prolínání obou sektorů – oficiálního i neoficiálního sektoru, neboť, jak jsme již uvedli, najít přesné hranice mezi stínovou a oficiální ekonomikou je velice obtížné, či dokonce nemožné. Rovněž jsou v této definici uvedena obě kritéria, kritérium statistické i kritérium legality, také veškeré prvky stínové ekonomiky. Jedná se však o definici velmi obecnou.

1.2 Daňový únik

V praktické části této bakalářské práce se pokusím provést potvrzení či vyvrácení hypotézy, jež zní: Podíl stínové ekonomiky na tvorbě HDP se zvyšuje s rostoucí daňovou zátěží. Z tohoto důvodu se budeme více soustředit na jednu určitou oblast stínové ekonomiky – daňový únik, neboť se domnívám, že za takové ekonomické situace, která se vyznačuje vysokou daňovou zátěží, se lidé více dopouštějí daňových deliktů za účelem vyhnout se placení vysokých částek státním institucím a tímto způsobem navýšit zisk. Můžeme podotknout, že by se lidé mohli dopouštět dalších přestupků, např. mohli by pracovat na černo. Tedy budeme-li se soustředit pouze na daňový únik, opomeneme řadu dalších prohřešků. Avšak je třeba si uvědomit, že při práci na černo se lidé také dopouštějí daňových deliktů, protože zisk vzešlý z této práce pravděpodobně nebude podléhat dani. Ovšem samotný fenomén – stínová ekonomika – je velice problematický jev, rovněž oblast daňových deliktů je komplikovaná.

Touto problematikou se zabývá, jak jsme se již zmínili, Jean-Claude Martinez ve své publikaci *Daňový únik*. Tento autor uvádí, jak obtížné je definovat tento jev. „Terminologická nepřesnost je tím větší, že stejná slova mohou mít u různých autorů rozdílný význam. Zatímco se daňové úniky v úzkém slova smyslu – chápané jako porušení zákona – nejčastěji rozlišují od vyhýbání se daňové povinnosti, které je definováno jako šikovné využití možností, jež zákon nabízí, někteří autoři - např. M. Lerouge a M. Margairaz – oba pojmy do jisté míry směšují. V tomto širokém pojetí „daňový únik nastává tehdy, jsou-li uplatněny postupy s cílem vyhnout se nějaké dani, ačkoli zákonodárce neměl tuto možnost na mysli.“⁷ V mezinárodním měřítku je tato problematika daleko komplikovanější, neboť nepřesnost vyjadřování vzniká v okamžiku, kdy slova v jednom jazyce odkazují na něco významově zcela odlišného než slova v jazyce druhém.

Přestože někteří autoři nerozlišují pojmy daňový únik a vyhýbání se daňové povinnosti, poukážeme na rozdíl mezi nimi. Vymezení daňového úniku z hlediska legality je méně složité než takto určit pojem vyhýbání se daňové povinnosti. Používat spojení „nezákonný daňový únik“ není adekvátní, neboť

⁷ MARTINEZ, J. - C. *Daňový únik*. 1. vyd. Praha: HZ, 1995. Editio Q. ISBN 80-901918-3-5. s. 7-8.

se dostáváme do definice kruhem. Daňový únik je již sám o sobě nezákonný. Ovšem vymezení pojmu vyhýbání se daňové povinnosti je složitější. „V legislativě některých zemí, jako je Nizozemí nebo SRN, je porušením zákona každý čin, který jde proti záměru zákona. Naproti tomu legislativa jiných zemí shledává využití mezer v daňových zákonech legálním.“⁸ Rovněž uvádí konkrétní příklady. „Ve Francii je to § 64 daňového řádu (Livre des procédures fiscales – obdoba našeho zákona o správě daní a poplatků – pozn. př.), který zakazuje „zneužití práva“. V SRN je v § 6 *Steuerampassungsgesetz* stanoveno, že daňoví poplatníci nemohou daní uniknout ani ji snížit zneužitím forem a možností zakotvených v občanském právu. Obdobná ustanovení nalezneme v belgickém, holandském a švýcarském daňovém právu: jejich účelem je zakázat abnormální postupy používané výhradně s cílem snížit daňové zatížení.“⁹

Z hlediska legálnosti nalezneme u obou pojmů (daňový únik i vyhýbání se daňové povinnosti) rozdíly mezi pohledem právní vědy a pohledem veřejného mínění na tuto záležitost. Z pohledu právní vědy se vždy jedná o odsouzeníhodný jev, mluvíme-li o daňovém úniku. Hovoříme-li o daňové obratnosti, záleží na právním systému daného státu. Z pohledu veřejného mínění se nejedná o nic odsouzeníhodného, veřejnosti jsou tyto činy spíše lhostejné. Lidé se velmi často domnívají, že se jich například případy využívání daňových rájů vůbec netýkají. Avšak přijde-li stát o takové částky, které měly být vybrané od daňových poplatníků, může se stát, že vládní činitelé zvýší např. daň z přidané hodnoty, provedou škrty v oblasti vyplácení sociálních dávek. Zamyslíme-li se takto nad touto problematikou, zjistíme, že se nás případy, ve kterých aktéři využívají daňové obratnosti či se skutečně dopouští daňových deliktů, týkají, neboť se vše promítá do ekonomické situace dané země, ve které žijeme.

Autor Martinez uvádí, že budeme-li se soustředit pouze na daňový únik, dojdeme k závěru, že vymezení daňového deliktu v úzkém slova smyslu je rovněž velmi těžké. Každý případ je jiný. Tedy určení toho, co vše je trestný čin v souvislosti s daňovými úniky s sebou nese řadu problémů. „Ve francouzské legislativě definuje skutkovou podstatu trestného činu zkrácení daně (tedy daňového úniku) § 1741 daňového zákoníku, aniž by ostatně tohoto termínu

⁸ MARTINEZ, J. - C. *Daňový únik*. 1. vyd. Praha: HZ, 1995. Editio Q. ISBN 80-901918-3-5. s. 15.

⁹ MARTINEZ, J. - C. *Daňový únik*. 1. vyd. Praha: HZ, 1995. Editio Q. ISBN 80-901918-3-5. s. 12.

používal. § 1741 však nestanovuje omezující výčet činů, které do této skutkové podstaty spadají. Výčet zde uvedený je pouze deklaratorní a příslušná oblast je velmi široká, neboť zákonodárce na konci uvádí také „jiná podvodná jednání“.¹⁰ Ovšem pojem vyhýbání se daňové povinnosti je v tomto ohledu ještě komplikovanější. Tento pojem můžeme chápat jako šikovné využití zákona (mezer v zákonech). Také jej však lze chápat jako zneužití zákona. Kde se nachází hranice mezi těmito pojetími? Domnívám se, že takovou hranici nelze přesně určit.

Existuje celá řada údajů o výskytu daňových deliktů. Ovšem tyto údaje se velmi liší. Tento fakt poukazuje na již zmiňovanou obtížnost, s jakou se potýkají odborníci, jež se vydali na cestu zkoumání rozsahu daňových deliktů. Všimněme si, že samotný fenomén nesoucí název stínová ekonomika je velmi komplikovaný jev a nese s sebou spoustu nejistot a zaměříme-li se pouze na jednu jeho oblast (v tomto případě na daňový únik), ve snaze dosáhnout přesnějších výsledků šetření, údaje ve statistikách se nadále liší. Nemáme tedy jistotu, že výsledky pátrání po rozsahu daňových deliktů skutečně odráží realitu.

Podívejme se na daňový únik jako na společenský jev. Mnohdy se jedná o protest proti vládnímu nařízení ať už ze strany kolektivu či o protest individuální. Protest ze strany kolektivu lze odhadnout poměrně snadno, neboť v tomto případě se jedná o četný výskyt daňových deliktů. „U individuálních případů lze politickou nebo ideologickou motivaci prokázat méně snadno. Odvolací soud v Grenoblu však 30. září 1982 takový případ projednával. Asistent na právnické fakultě v Perpignanu od roku 1969 odmítal přiznávat své příjmy s odůvodněním, že nechce „kolaborovat s výkonem státní moci postrádající legitimitu, která již neodpovídá potřebám společnosti“.¹¹ Jean-Claude Martinez dává daňový únik do souvislosti s úpadkem mravů v oblasti placení daní. „Je pravda, že jestliže dědeček Jeana Monneta si oblékal nedělní šaty, když šel zaplatit daně, současný daňový poplatník má spíše tendenci vystrojit se na válečnou stezku.“¹² Ovšem sám také přiznává, že uvádět jako důvod daňových úniků úpadek mravů se zdá býti přehnané. Domnívám se, že jedním z hlavních důvodů, proč se lidé schylují k daňovým podvodům, je touha po stále větším zisku. Rozhodně bychom neměli přikládat

¹⁰ MARTINEZ, J. - C. *Daňový únik*. 1. vyd. Praha: HZ, 1995. Editio Q. ISBN 80-901918-3-5. s. 16.

¹¹ MARTINEZ, J. - C. *Daňový únik*. 1. vyd. Praha: HZ, 1995. Editio Q. ISBN 80-901918-3-5. s. 30.

¹² MARTINEZ, J. - C. *Daňový únik*. 1. vyd. Praha: HZ, 1995. Editio Q. ISBN 80-901918-3-5. s. 30.

velkou váhu úpadku mravů v této oblasti. Na druhou stranu ani francouzští občané v minulé době se nevyznačovali žádnou zvláštní počestností v přístupu k placení daní. Již jsme uvedli možné důvody aktérů, kteří provádějí daňové úniky či se vyhýbají daňové povinnosti, v oblasti morálky, politiky, avšak hlavní důvody bychom měli hledat na poli ekonomickém. Domnívám se, že nacházíme-li se v období ekonomického růstu, daňových úniků bude spíše méně než v období hospodářské krize. Ovšem hlavní faktor, který napomáhá vzniku a značnému rozšíření daňových deliktů, bychom měli hledat v samotném fungování daňového mechanismu.

V dnešní době se výše daní vyměřuje z majetku poplatníka (z jeho aktuální majetkové situace). Tedy výše daně se odvozuje z daňového přiznání poplatníka a kontroly. „Spoléhat se při zjišťování rozsahu předmětu zdanění na upřímnost daňového poplatníka je totéž jako přímo jej vyzývat k podvodu. A doufáme-li, že podvody odhalíme pomocí kontroly, jejíž meze poplatník dobře zná, jen tím podvodníkům dodáváme jistoty.“¹³ Takový daňový mechanismus svádí daňové poplatníky k podání daňového přiznání, ve kterém aktér navýší odpočitatelné položky a zatají přesnou výši zdanitelných položek (sníží hodnotu hrubého zisku). Samozřejmě existují určité kontroly, ale řekněme to takhle: omezené prostředky finančních úřadů a velký rozsah jejich úkolů (úředníků málo, hodně práce). Autor Martinez ve své publikaci *Daňový únik* udává příklady. „V roce 1987 musely finanční úřady ve Francii (tj. jen pro státní daně, bez daní místních – pozn. př.) zpracovat více než 53 miliónů daňových přiznání, vydat 5 miliónů dokladů pro katastr nemovitostí, sjednat 1 230 000 paušálních plateb, nemluvě vůbec o vyřízení 3 257 247 reklamací a žádostí o osvobození od daně.“¹⁴ Tyto ohromné cifry můžeme porovnat s počtem pracovníků. „Finanční úřady ve Francii (Direction générale des impôts) mají celkem 84 631 pracovníků, další dva orgány správy daní podstatně méně: v roce 1990 měly orgány zabývající se vybíráním daní ve Francii (Services extérieurs du Trésor) 16 773 pracovníků a daňovou činnost v rámci celní správy vykonávalo 4 172 pracovníků.“¹⁵

¹³ MARTINEZ, J. - C. *Daňový únik*. 1. vyd. Praha: HZ, 1995. Editio Q. ISBN 80-901918-3-5. s. 32.

¹⁴ MARTINEZ, J. - C. *Daňový únik*. 1. vyd. Praha: HZ, 1995. Editio Q. ISBN 80-901918-3-5. s. 41.

¹⁵ MARTINEZ, J. - C. *Daňový únik*. 1. vyd. Praha: HZ, 1995. Editio Q. ISBN 80-901918-3-5. s. 42.

V této chvíli bych se ráda vyjádřila ke zdrojům, ze kterých můžeme čerpat při studiu daňových deliktů. Po sestavení hypotézy, se kterou jsem se rozhodla pracovat v této bakalářské práci, jsem pátrala po publikacích, jež by se zabývaly daňovým únikem. K mému zklamání jsem našla pouze tuto publikaci s názvem *Daňový únik* od autora Jean-Clauda Martineze. Knihovny ostatně nenabízejí mnoho knih s tématem samotné stínové ekonomiky. Příčinou může být nejistota, kterou s sebou tento jev přináší, jež mnohé odrazuje od studia tohoto fenoménu. Stínová ekonomika se však také dostala do popředí zájmu až koncem dvacátého století, neboť dříve (v době mocenské převahy Sovětského svazu) bylo takové šetření velmi ztíženo v některých státech Evropy. Dalším důvodem malého počtu publikací tedy může být poměrně krátká doba zájmu o stínovou ekonomiku.

Na závěr této části mé bakalářské práce bych se ráda věnovala daňovým rájům. Autor Lucio Velo se ve své publikaci *Daňové ráje světa* zmiňuje o tom, proč lidé vyhledávají daňové ráje. Jako důvody uvádí: „vysoké daně v zemi trvalého pobytu fyzických osob, (...), vysoké dědické a darovací daně, možnost vyhnout se vysokému daňovému břemenu realizací příslušné smlouvy v zahraničí, (...), politická stabilita země, která může nabídnout dlouhodobé záruky, (...), možnost převést během krátké doby a bez zvláštních obtíží společnosti do zahraničí“¹⁶. Dodává, že bychom však měli velmi zvážit výběr daňového ráje. „Znalost ustanovení zákonů a specializací zemí s přízřivou daňovou politikou je prvním předpokladem uvážlivé volby pro investice a pohyby kapitálu.“¹⁷ Zmiňuje se rovněž o Švýcarsku jako o symbolu bankovního tajemství. Symbolem bankovního tajemství je však také Lucembursko, Panama, Kajmanské ostrovy. Poté dělí jednotlivé daňové ráje do čtyř skupin: daňové ráje s mírným zdaněním, daňové ráje v Evropě, důležité daňové ráje v karibské oblasti a střední Americe, ostatní daňové ráje. Přičemž se krátce zabývá každým jednotlivým daňovým rájem. Do první skupiny autor řadí Nizozemsko, Lucembursko, Švýcarsko. Mezi daňové ráje v Evropě patří Lichtenštejnsko, Andorra, Kypr, Gibraltar, Normanské ostrovy, Madeira, Malta, Monako. V karibské oblasti a ve střední Americe můžeme rovněž nalézt země - Panama, Nevis, Nizozemské Antily, Anguilla, Barbados, Bahamy, Antigua a Barbuda, Belize, Bermudy, Britské Panenské ostrovy,

¹⁶ VELO, L. *Daňové ráje světa*. Praha: Rebo, 1997. ISBN 80-85815-93-1. s. 14.

¹⁷ VELO, L. *Daňové ráje světa*. Praha: Rebo, 1997. ISBN 80-85815-93-1. s. 13.

Kajmanské ostrovy – známé jako daňové ráje. Dále autor Lucio Velo v publikaci *Daňové ráje světa* uvádí, že Hongkong, Mauricius, Cookovy ostrovy, Uruguay, Libérie, Vanuatu, Labuan a Dubaj lze označit rovněž jako daňové ráje. U každé země se autor zmiňuje o všeobecné charakteristice (podnebí, obyvatelstvo a jazyk, měna, dopravní spojení), jejím historickém vývoji a politickém systému, hospodářství, právním systému. Přidává fiskální charakteristiky, zmiňuje se o daních, apod. Uvedu zde charakteristiku jednoho mnou vybraného daňového ráje – Baham. Pod Bahamské souostroví spadá cca 700 ostrovů, z nichž nejznámější je New Providence, kde se nachází hlavní město Nassau, New Province, kde žije více než polovina obyvatel, a ostrov Grand Bahamas s jeho hlavním městem Freeport. Protože ostrovy spadají od roku 1783 pod britskou vládu, úředním jazykem je zde angličtina. Úřední měnovou jednotkou je bahamský dolar (BSD), americké dolary jsou však také přijímány. Telekomunikační a dopravní spojení je velmi dobré. „Nassau a Freeport jsou mezinárodní letiště s pravidelnými linkami do Spojených států, Kanady a Evropy. Miami je vzdáleno pouhých 30 minut letu a New York tři hodiny. Četné možnosti nabízejí námořní linky.“¹⁸ Lucio Velo dále uvádí, že „na Bahamách neexistují přímé daně a nebyly uzavřeny žádné smlouvy proti dvojímu zdanění. Daňové výnosy pocházejí hlavně z celních poplatků a dovozních daní.“¹⁹ Podíváme-li se na takovou stručnou charakteristiku daňového ráje, zjistíme, že převádět kapitál za účelem zisku na takové místo je skutečně velmi lákavé. Daňové ráje nabízí podnikatelům obrovské výhody, zejména v oblasti placení daní. Z tohoto důvodu dochází často k převodu velkého množství kapitálů do těchto oblastí a tím jsou tyto státy ve značně výhodnějším postavení. Ostatní státy, kde je zaveden přísnější režim placení daní, jsou pak znevýhodněné.

Lucio Velo koncipoval svou knihu *Daňové ráje světa* takovým způsobem, abychom získali základní přehled o zemích, které jsou označovány jako daňové ráje. Autoři Laurent Leservoisier a Štěpán Klein se rovněž zabývají problematikou daňových rájů. Oba autoři se v prvních částech svých publikací věnují charakteristikám a výběru daňových rájů. Štěpán Klein ve své knize - *Daňové ráje ... aby nebyly daňovým peklem* - uvádí charakteristiky jednotlivých zemí, které lze označit za daňové ráje, stejně jako autor Lucio Velo. V pozdějších

¹⁸ VELO, L. *Daňové ráje světa*. Praha: Rebo, 1997. ISBN 80-85815-93-1. s. 120.

¹⁹ VELO, L. *Daňové ráje světa*. Praha: Rebo, 1997. ISBN 80-85815-93-1. s. 121.

kapitolách autor Klein přistupuje k této problematice více z pohledu právní vědy. Oblast daňových rájů však není jedním z našich hlavních témat, tudíž se touto problematikou nebudeme zabývat do hloubky.

Přesto bych zde ráda uvedla část jedné z publikací, která mě velice zaujala. Jedná se o druhou část knihy *Daňové ráje* od Laurenta Leservoisiera s názvem *Hospodářský význam a úroveň využívání daňových rájů*, zejména kapitola třetí – *Jednotný evropský trh tváří v tvář evropským daňovým rájům*. Jednotný evropský trh poskytuje volný pohyb zboží, služeb a kapitálů. Ovšem při existenci daňových rájů v Evropské unii dochází k odlivu velkého množství kapitálu do těchto zemí. Poté nastává propast mezi ekonomickými úrovněmi jednotlivých členských zemí EU. „Přesto se však instance Evropské unie daňovými disparitami mezi členskými zeměmi pramálo znepokojují. Komise se dnes zabýváví jedine nepřímyými daněmi, zejména daní z přidané hodnoty. Francouzský ministerský předseda vyjádřil v říjnu roku 1988 znepokojení. Podle něho je důležitější harmonizovat daňové zatížení úspor než daně z přidané hodnoty, protože kapitály jsou daleko mobilnější než zboží. Na to někteří představitelé bruselské komise namítají, že každý členský stát má při navrhování daňových reforem ve své zemi volné ruce. Komise tedy nemá pravomoc modifikovat zákonodárství jednotlivých členských států týkající se daní z příjmů, daní ze společností ani z výnosů kapitálů.“²⁰ Od roku 1988 uběhla spousta času, ovšem domnívám se, že i nadále můžeme předpokládat, že daňové ráje budou stále prosperovat. Pomýšlet na to, že by se tyto země samy dobrovolně zřekly svého výsadního postavení v této oblasti ekonomiky, by bylo nejspíš pošetilé. Autor Leservoisier uvádí rovněž ve své publikaci daňové ráje v souvislosti s „práním špinavých peněz“ a uvádí dvě velké aféry – do té první byla zapletena Banque pour le Crédit et le Commerce International (BCCI), do té druhé aféry tři velké švýcarské banky v roce 1988. V obou případech se jednalo o zisk vzešlý z obchodu s drogami. Tímto se dostáváme zpět do problematiky stínové ekonomiky. Převod kapitálu do daňových rájů je legální, ovšem daňové ráje jsou často zneužívány k převodu zisku ze stínových aktivit. Může se jednat o daňové úniky, rovněž o činnosti, které spadají do tzv. černého sektoru.

²⁰ LESERVOISIER, L. *Daňové ráje*. 1. vyd. Praha: HZ, 1996. Editio Q. ISBN 80-86009-07-6. s. 64.

1.3 Metody odhadu stínové ekonomiky

Různá šetření vykazují často protichůdné výsledky na úrovni mezinárodní, avšak také v rámci jednoho státu. Odborníci, kteří zkoumají tuto problematiku, se zaměřují na různé definice, tudíž se liší odhady každého z nich. Další příčinou existence protichůdných výsledků je fakt, že různí autoři používají různé metody odhadů. Čerpala jsem z kapitoly zabývající se touto problematikou, která se nachází v knize Martina Fassmanna, jež nese název *Stínová ekonomika a práce na černo*, a z *Diskuze k metodám odhadů stínové ekonomiky* od Hany Zídkové. Oba autoři provádí komparaci různých metod odhadů. Zabývají se jednotlivými odborníky, kteří prováděli šetření v této oblasti, a jejich metodami. Metody odhadů stínové ekonomiky používané v tržních ekonomikách lze dělit na metody přímé a nepřímé. V obou publikacích nalezneme toto dělení.

Mezi metody přímé oba autoři zahrnují výběrová šetření a sledování daňových úniků, přičemž vysvětlují podstatu daných metod a vyzdvihují jejich klady, uvádí zápory. Při použití metody výběrového šetření (průzkumy mezi obyvatelstvem) by měl být sestaven soubor otázek takovým způsobem, aby zahrnul celý rozsah zkoumaného jevu. Ovšem sestavení takového souboru otázek není jednoduché. Martin Fassmann uvádí další úskalí: „Respondenti mají totiž „přímý zájem na mlčenlivosti o citlivých detailech“.²¹ Výzkumníci tedy mohou obdržet nesprávné odpovědi, které vedou ke špatným závěrům o výskytu stínové ekonomiky ve zkoumané oblasti. Ovšem autorka Zídková poukazuje ve své práci na oblast, kde lze úspěšně použít tuto metodu. „Při odhadování stínové produkce v maloobchodu hrála hlavní roli přímá metoda výběrového šetření pomocí dotazníků v domácnostech. Výdaje domácností nebývají záměrně podhodnoceny a prodeje na černo se odehrávají převážně při dodání zboží konečným spotřebitelům. Proto může tato přímá metoda dobře sloužit k odhadu stínové ekonomiky v maloobchodě, který byl ještě rozčleněn do 140 různých kategorií podle náchylnosti ke stínovým transakcím. Např. prodej aut je klasifikován jako

²¹ FASSMANN, M. *Stínová ekonomika a práce na černo*. Praha: Sondy, 2007. ISBN 978-80-86846-21-7. s. 47.

neriziková oblast, protože podléhá registraci. Naopak prodej potravin, nájem nemovitostí, profesionální služby, nebo služby pro domácnost, jako je úklid nebo hlídání dětí, jsou náchylné k prodejmům na černo. V tomto kanadském průzkumu autorce vyšlo, že 25 % hrubých příjmů za služby a 15 % hrubých příjmů v maloobchodě není přiznáváno pro účely zdanění a tím i statistické účely.²² Metoda sledování daňových úniků je založena na větší přesnosti než zmíněná metoda výběrového šetření. Na druhou stranu je velmi ovlivněna úvahami a kompetencemi daňových úřadů.

Mezi nepřímé metody autoři řadí metody rozporů, monetární metody, metody trhu práce a metody fyzického inputu. Metody rozporů a monetární metody jsou prováděny s určitým odstupem, neboť v prvním případě jde o rozpor mezi objemem daně z příjmu, který obdržel stát za určité období a objemem daně z příjmu, který mohl být teoreticky získán za určité období, z čehož můžeme vyčíst problém, který spočívá v tom, že vše závisí na správném odhadu HDP na úrovni národohospodářské. Monetární metody jsou založeny na myšlence, že aktéři, kteří se pohybují na poli stínové ekonomiky, využívají pro zaházení stop po transakcích hotové peníze. Stoupne-li tedy v určitém časovém úseku objem hotových peněz, předpokládá se existence stínové ekonomiky. Vidíme, že v obou případech se nejedná o šetření, při kterém by se pracovalo přímo se stínovými činnostmi, nýbrž zde se operuje s jejich projevy. Naproti tomu metody trhu práce a metody fyzického inputu jsou bezprostřednější. Při užití metody trhu práce bychom sledovali reálné či potencionální činitele stínové ekonomiky. V knize *Stínová ekonomika a práce na černo* nalezneme tuto charakteristiku: „Jde tedy o to odhadnout potenciál stínového sektoru trhu práce (tzv. práce na černo) a poté takto odhadnutému počtu pracovníků stínového sektoru přiřadit určitou úroveň dosahované produktivity práce.“²³ Touto problematikou se ovšem zabývá také autor Dušan Drbohlav.

Autoři Martin Fassmann a Hana Zídková uvádí ve svých pracích také zakladatele metod. S modelem metody trhu práce přišel poprvé Contini v roce 1981 pro aplikaci této metody na podmínky v Itálii, neboť zde zaregistroval pokles účasti

²² ZÍDKOVÁ H. *Diskuze k metodám odhadů stínové ekonomiky*. ACTA OECONOMICA PRAGENSIA 6/2012: 4.

²³ FASSMANN, M. *Stínová ekonomika a práce na černo*. Praha: Sondy, 2007. ISBN 978-80-86846-21-7. s. 56.

pracovních sil na oficiálním trhu práce od konce 50. let. Edgar Feige vypracoval koncept jedné z monetárních metod, který stojí na vztahu mezi celkovou hodnotou transakcí v ekonomice a HDP, přičemž analýzu založil na kvantitativní teorii peněz Irvinga Fishera.

Peter Gutmann položil základy další monetární metody. Uvedeme si zde charakteristiku metody tohoto autora, neboť v praktické části budeme čerpat údaje o stínové ekonomice z výsledků šetření provedené právě pomocí této metody. „Gutmann vycházel z velikosti poměru mezi množstvím oběživa v ekonomice C a vklady na vyžádání D^{24} , který byl v USA v letech 1937 až 1941 roven přibližně 25 %. Tento poměr vzal autor jako základ pro další výpočty a předpokládal, že v těch letech byl objem stínové ekonomiky nulový. Potom vypočítal dané poměry v dalších letech a z nich odvodil výši teoretické hodnoty oběživa potřebné pro oficiální ekonomiku C^* . Z rozdílu mezi teoretickou a skutečnou výší oběživa lze potom odhadnout objem stínové ekonomiky vynásobením rozdílu $C-C^*$ rychlostí oběhu peněz V^{25} “²⁶.

Lze říci, že každá metoda s sebou nese klady i zápory. Stínovou ekonomiku je obtížné definovat, rovněž je obtížné provádět výzkumy v této oblasti. Také proti této metodě nalezneme různé výhrady. Hlavní kritikou je závislost na zvoleném roku „nulové“ stínové ekonomiky. Tedy musíme již vycházet z nějakého šetření, které nemusí být zaručeně správné. Dále tato metoda operuje s předpokladem, že rychlost oběhu peněz v oficiální ekonomice je stejná jako rychlost oběhu peněz v ekonomice neoficiální. Ovšem může nastat situace, kdy rychlost oběhu peněz ve stínové ekonomice bude vyšší, neboť aktéři, pohybující se na poli této ekonomiky, mají tendenci rychleji utrácet příjmy. Na druhou stranu mohou také inklinovat k postupné nenápadnější útratě. Tuto metodu komplikuje rovněž rozšiřující se trend platit platebními kartami. Avšak přes veškerou kritiku použijeme výsledky vzešlé při použití této metody k porovnání České republiky s ostatními zeměmi (USA, Francie, Německo).

²⁴ Vklady na vyžádání míníme vklady klientů u bank. Slouží k provádění bezhotovostního platebního styku.

²⁵ Rychlost oběhu peněz udává kolik prodejí a koupí provedeme peněžní jednotkou za určité období.

²⁶ ZÍDKOVÁ H. *Diskuze k metodám odhadů stínové ekonomiky*. ACTA OECONOMICA PRAGENSIA 6/2012: 7.

Oba autoři – Martin Fassmann i Hana Zídková – uvádí ve svých pracích komparaci metod. Poukazují na fakt, že mnozí autoři (např. Fassmann, Schneider) považují přímé metody (průzkumy mezi obyvatelstvem (výběrová šetření) a sledování daňových úniků) za nespolehlivé a neúplné, neboť vždy poukazují pouze na určitou oblast stínové ekonomiky. Druzí (např. Fuest, Riedel, Toder, Hanusek, Palda) kritizují metody nepřímé a vyzdvihují naopak metody přímé. Statistikové též velmi kritizují tzv. makromodely a pochybují o nich. „Autoři OECD (2002) zdůrazňují, že je třeba používat jednotlivé metody odhadů odděleně pro jednotlivá odvětví, pro která jsou splněny jejich předpoklady. Odhady provedené za jednotlivé druhy činností a jednotlivé druhy spotřeby se potom kompilují dohromady a vytváří se celkový odhad stínové ekonomiky tzv. kombinovanou nebo stavebnicovou metodou.“²⁷ Ovšem nebuďme skeptičtí. Metody přímé a nepřímé (zejména monetární) jsou užitečné při odhalování velmi složitého fenoménu – již mnohokrát zmíněné stínové ekonomice. Výsledky výzkumu veřejného mínění poukážou na tento jev na úrovni mikroekonomické. Díky statistikám daňových úřadů odhalíme situaci okolo daňových úniků. Bez existence různých metodologických postupů bychom nemohli získat žádný pohled na tuto problematiku.

²⁷ ZÍDKOVÁ H. *Diskuze k metodám odhadů stínové ekonomiky*. ACTA OECONOMICA PRAGENSIA 6/2012: 11.

2 Praktická část

V praktické části této bakalářské práce se budeme věnovat potvrzení či vyvrácení předem stanovené hypotézy, jež zní: „Podíl stínové ekonomiky na tvorbě HDP se zvyšuje s rostoucí daňovou zátěží dané země.“ Přičemž se budeme pohybovat v letech 1992-2002. Nejprve se zaměříme na Českou republiku, poté porovnáme situaci v ČR se státy Francií, Německem a USA.

2.1 Stínová ekonomika v ČR

Desetiletí 1992-2002 je vybrané za účelem poukázat na rozdíly mezi ekonomikou za komunistického režimu a ekonomikou transformující. Pro srovnání si tedy uvedeme charakteristiku centrálně-plánované ekonomiky. „Skutečnou podstatou centrálně plánovaných ekonomik byla *neexistence trhů* a z toho vyplývající *neexistence cen* – tedy skutečných cen, které by plnily své informační, alokační a motivační funkce. Místo *tržních cen* existovaly jen *úřední ceny*, arbitrárně stanovené státní byrokracií – ceny, které neodrážely nic, co by mohlo být jakýmkoli vodítkem pro efektivní hospodaření na podnikové úrovni, a dokonce ani pro efektivní plánování na centrální úrovni.“²⁸ Za komunistického režimu tedy nebylo možné svobodně podnikat, neboť státní byrokracie se snažila mít vše pod kontrolou. Vedoucí podniků nebyli podnikateli v dnešním slova smyslu, nýbrž prosazovali nařízení, která vydala státní byrokracie, a udržovali kontakty s komunistickými funkcionáři za účelem získání vzácných ekonomických zdrojů pro svůj podnik (nejčastěji se jednalo o zboží dovážené z kapitalistických států). Stát stanovil rovněž ceny, které neodrážely realitu (ani spotřebitelské preference, ani vzácnost ekonomických zdrojů).

²⁸ HOLMAN, R. *Transformace české ekonomiky: (V komparaci s dalšími zeměmi střední Evropy)*. Vyd. 1. Praha: CEP, 2000. ISBN 80-902795-6-2. s. 9.

V té době se lidé nesoustředili na peníze, ale v centru pozornosti byly hmotné toky. Podniky se nesnažily maximalizovat zisk, nýbrž hlavním úkolem bylo zajistit požadovanou produkci. V případě, že neměly dostatek financí na výrobu, obdrželi státní dotace. Nesoustředění se na tok peněz, ale na tok hmotného, je jeden z hlavních rozdílů mezi centrálně-plánovanou ekonomikou a kapitalistickou.

Právě neexistence svobodného trhu a nemožnost svobodného podnikání byly nejspíš příčinami vlny odporu. Chyběly podněty pro inovaci a zlepšení kvality výrobku, neboť bylo vše předepsáno státem a podniky mezi sebou nesoupeřily. Lidé již nebyli s touto ekonomickou situací spokojeni. Na druhou stranu centrálně-plánovaná ekonomika se vyznačovala makroekonomickou rovnováhou, neznala inflaci ani nezaměstnanost. Stát tím, že se snažil mít vše pod kontrolou, mnohdy zajišťoval lidem práci, bydlení (zejména mladým novomanželům). Tyto jistoty byly rozvráceny s přicházející transformací. Transformace – nelehký úkol, před kterým se ocitly ekonomiky evropských států, které byly dříve součástí Sovětského svazu. Státy, které se vyznačovaly komunistickými režimy, se transformují na země kapitalistické s režimy demokratickými.

V bývalém socialistickém Československu byly nepříznivé podmínky pro systematický výzkum stínové ekonomiky. Stínová ekonomika byla prakticky tabu. Můžeme v této době zaznamenat jen ojedinělé pokusy o zkoumání tohoto jevu. Studie však byly vždy určeny jen do rukou politických činitelů a autorům byly odebrány veškeré dokumenty použité při výzkumu. „Skutečně veřejnou diskuzi o rozsahu stínové ekonomiky v ČSSR inicioval až článek „Fondy stínové ekonomiky“ autora této studie, publikovaný na sklonku roku 1988. Autor se v něm pokusil o souhrnný pohled na celkový rozsah i strukturu jednotlivých příjmů plynoucích z aktivit stínové ekonomiky.“²⁹ Tento projev však vyvolal veřejný skandál. Nejvíce rozhořčení byli pracovníci působící v oblasti zdravotnictví, neboť tato doména byla označena za oblast nejvíce postiženou korupcí. Ostatně tehdejší výzkumy byly velmi často zaměřeny na oblast obchodu, služeb, zdravotnictví a školství. Nejčastěji byla tedy zkoumána ta část stínových aktivit, které se vyznačovaly úplatkářstvím, korupcí.

²⁹ FASSMANN, M. *Stínová ekonomika a práce na černo*. Praha: Sondy, 2007. ISBN 978-80-86846-21-7. s. 107.

„Ve stejnou dobu však již odhad celkového rozsahu stínové ekonomiky začali potvrzovat i další autoři. Na počátku roku 1989 publikovali v Hospodářských novinách pracovníci Výzkumného ústavu obchodu Praha výsledky své rozsáhlé studie pod názvem „Problém nejen morální, ale i ekonomický“ (Hanzl, Ševerová, Štěpová, Žůrek 1989).“³⁰ Studie zabývající se stínovou ekonomikou v ČSSR se objevují rovněž po pádu komunistického režimu, přičemž mají charakter zpětného pohledu. O situaci v socialistickém Československu a v posledních letech společného státu z hlediska stínové ekonomiky se zajímají rovněž zahraniční autoři Richard Rose a Bruno Dallago.

Nyní se vraťme zpět k transformaci ekonomiky Československa a samostatné České republiky po definitivním rozdělení v roce 1993. Po revoluci v roce 1989 se ze socialistického Československa stává země s demokratickým režimem. Politikové a ekonomové začínají jednat o tom, jakým způsobem transformovat ekonomiku. Většina ekonomů se přiklání k „terapii šokem“, neboť dle jejich názoru bychom pomalou změnou nedocílili úplné transformace na tržní ekonomiku. Lidé by přistupovali k pozvolným změnám nedůvěřivě. Domnívali by se, že jde pouze o opatření, která byla prováděna za komunistického režimu. Chyběla by tolik potřebná angažovanost občanů země při procesu transformace ekonomiky. Politikové si rovněž uvědomovali, že je třeba jednat rychle, když jsou ještě nejrůznější zájmové skupiny oslabeny po převratu režimu a nevystupují ostře proti vládním nařízením. Ovšem jsou zde i lidé, kteří prosazují cestu pozvolných změn. Stoupenci „šokové terapie“ se tak dostávají do střetu s těmi, kteří prosazují strategii gradualismu (strategii pozvolných změn). S procesem transformace je spojen hospodářský pokles, neboť stát musí provést po uvolnění určitá stabilizační opatření za účelem obnovit makroekonomickou rovnováhu, čímž dojde k oslabení podniků, protože stát omezí dotace, a také ke stabilizaci mezd, tedy občané omezí nákupy zboží vyprodukovaného podniky, neboť mnohdy dojde ke snížení výše mzdy a musí si „utáhnout opasky“. „Gradualisté“ chtěli předejít hospodářskému poklesu tím, že liberalizaci trhů rozloží do delšího časového období (stabilizační opatření nebudou tolik razantní a podniky se pomalu připraví na nutnost konkurovat, bez (či s omezením) státních dotací).

³⁰ FASSMANN, M. *Stínová ekonomika a práce na černo*. Praha: Sondy, 2007. ISBN 978-80-86846-21-7. s. 108.

„*Federální scénář*“, jehož vůdčím duchem byl Václav Klaus, naopak více připomínal *šokovou terapii*. Navrhoval nejen okamžitou liberalizaci cen ale i okamžitou liberalizaci zahraničního obchodu, a to zavedením vnitřní konvertibility měny, která měla být na počátku podpořena razantní devalvací. „Gradualisté“ varovali, že nemůžeme mít konvertibilní měnu, dokud nemáme „konvertibilní“ (rozuměj konkurenceschopné) zboží. Stoupenci rychlé liberalizace odpovídali, že konkurenceschopnost zboží je dána kurzem měny a že jí bude dosaženo devalvací.³¹ Devalvací české měny bude tedy posílen vývoz.

Při transformaci ekonomiky došlo k otevření trhu zahraničním vlivům, deregulaci cen, privatizaci, atd. Také stát provedl některá stabilizační opatření – rozpočtová restrikce (radikální omezení dotací ze státního rozpočtu), mzdová regulace a již zmíněná devalvace měny, poté ukotvení měnového kurzu. Dále bylo potřeba zvolit metodu, jakou se provede privatizace. Byla zvolena metoda kupónové privatizace. „Podstatou této metody byla distribuce *kupónových knížek* občanům starším 18 let za relativně nízký poplatek 1000 Kč. Lidé, kteří si kupónovou knížku koupili, mohli pak za kupóny získávat akcie podniků, které byly do kupónové privatizace zařazeny. Aby odrazili kritiku, že touto privatizací vznikne příliš *rozptýlené vlastnictví* drobných akcionářů, kteří nebudou schopni vykonávat *vlastnickou kontrolu* nad podniky, autoři kupónové metody navrhli účast *investičních privatizačních fondů*. Nebyly to fondy státní či státem kontrolované. Byly zakládány bankami, investičními společnostmi nebo jinými soukromými osobami. Občané, kteří si koupili kupónovou knížku, se pak mohli rozhodnout, zda své kupóny vymění přímo za akcie podniků, nebo zda je svěří některému privatizačnímu fondu.³² Avšak tato metoda privatizace s sebou přinesla řadu nejistot.

V období transformace ekonomiky byl zaznamenán růst HDP. Ovšem v této době jsou hranice mezi stínovou a oficiální ekonomikou spíše rozmazané. Tedy růst HDP mohl být podpořen stínovými aktivitami, které byly obtížně měřitelné, a lze se domnívat, že rovněž počet stínových aktivit vzrostl. Na druhou stranu jsme se mohli setkat s výskytem stínových aktivit již za komunistického

³¹ HOLMAN, R. *Transformace české ekonomiky: (V komparaci s dalšími zeměmi střední Evropy)*. Vyd. 1. Praha: CEP, 2000. ISBN 80-902795-6-2. s. 32.

³² HOLMAN, R. *Transformace české ekonomiky: (V komparaci s dalšími zeměmi střední Evropy)*. Vyd. 1. Praha: CEP, 2000. ISBN 80-902795-6-2. s. 54.

režimu, ovšem v té době se o existenci stínové ekonomiky veřejně nehovořilo a transformace s sebou přinesla řadou nejistot, což jistě přispělo k pocitu většího počtu výskytu stínových činností. Již samotný proces privatizace s sebou nenesl žádné jistoty v oblasti ekonomiky. Přes nejrůznější pochybnosti počet výzkumů, které se zabývaly stínovými aktivitami, po pádu komunistického režimu vzrostl, neboť došlo ke značnému uvolnění situace.

Při zkoumání, zda rostoucí daňová zátěž skutečně způsobuje zvýšení podílu stínových aktivit na tvorbě hrubého domácího produktu, se opřeme o výsledky studie, ve které byla použita Gutmannova metoda. Výsledky získané pomocí této metody nalezneme v knize Martina Fassmanna³³. Údaje (% z HDP) pro Českou republiku jsou následné:

Tabulka č. 1. Přehled odhadů stínové ekonomiky v ČR v letech 1992-2002 (% HDP)

	1992	1993	1994	1995	1996	1997
odhad 1	6,1	X	5,5	8,6	11,7	15,4
odhad 2	6,7	X	6,1	9,5	12,9	16,9
odhad 3	5,5	X	5	7,8	10,6	13,8

	1998	1999	2000	2001	2002
odhad 1	18,1	20,6	21,9	18,9	16,9
odhad 2	19,9	22,7	24,1	20,8	18,6
odhad 3	16,3	18,6	19,7	17	15,2

Zdroj: Publikace Martina Fassmanna s názvem *Stínová ekonomika a práce na černo*

O Gutmannově metodě jsme již hovořili v teoretické části. Kritika této metody se odvíjí od předpokladu, se kterým Gutmannova metoda operuje – rychlost oběhu peněz na poli stínové ekonomiky je stejná jako rychlost oběhu peněz

³³ Autorem této studie je Martin Fassman. Výsledky publikuje ve své knize *Stínová ekonomika a práce na černo*, na straně 183. Uvádí zde výsledky tří odhadů. Odhady se liší podle rychlosti oběhu peněz vzešlých ze stínových aktivit – rychlost stejná jako v oficiálním sektoru (odhad 1), vyšší o 10 % (odhad 2), nižší o 10 % (odhad 3).

v ekonomice oficiální. Ovšem autor studie, jejíž výsledky jsou uvedené výše, tento problém eliminoval tím, že udává tři odhady a v každém z odhadů operuje s jinou rychlostí oběhu peněz ve stínové ekonomice v porovnání s rychlostí obratu oběživa v ekonomice oficiální. Nejprve počítá se stejnou rychlostí, poté o 10 % vyšší a následně o 10 % nižší rychlostí. Lidé, kteří se účastní stínových aktivit, totiž mnohdy utrácejí peníze vzešlé z takových činností pomaleji, aby nebylo nápadné, že náhle disponují velkou sumou peněz. Na druhou stranu někteří rychle utrací takové peníze. Autor Martin Fassmann tedy počítá s více variantami.

Zaměříme-li se na rozdíly v údajích, které spadají pod jednotlivé odhady, zjistíme, že průměrný rozdíl mezi druhým odhadem (předpoklad – rychlost oběhu peněz ve stínové ekonomice je o 10 % vyšší než rychlost oběživa v ekonomice oficiální) a třetím (předpoklad – rychlost oběhu peněz je o 10 % nižší) je 2,87 %. Zde si můžeme všimnout, že skutečně záleží na pohledu autora studie. Vzal-li by autor Martin Fassmann v potaz pouze variantu, kdy aktéři stínových činností utrácejí nabyté peníze o 10 % pomaleji v porovnání s rychlostí oběhu peněz v ekonomice oficiální, obdrželi bychom data průměrně o zhruba 3 % nižší než v případě, že počítáme s rychlejším utrácením (o 10 %).

Výzkumy v oblasti stínové ekonomiky s sebou skutečně nesou řadu nejistot. Vždy záleží na přístupech jednotlivých autorů, názory se různí. Záměrně jsem vybrala výsledky studie Martina Fassmanna, neboť, jak již bylo zmíněno, počítá s více možnostmi, variantami. Na druhou stranu nevíme, na výsledky kterého odhadu bychom měli klást největší důraz, protože nejsme obeznámeni s preferencemi aktérů, kteří se pohybují v oblasti stínové ekonomiky - zda utrácejí své příjmy rychle, pomalu či nenastávají změny v porovnání s utrácením peněz získaných v oficiální ekonomice. Přistoupíme tedy k této statistice takovým způsobem, abychom vzali v potaz všechny varianty, všechny tři odhady – vypočítáme průměrné hodnoty z údajů všech tří odhadů.

Při vyhodnocení výše uvedené statistiky dojdeme k závěru, že v letech 1994-2000 docházelo každý rok k průměrnému nárůstu podílu stínové ekonomiky na tvorbě hrubého domácího produktu o 2,73 % (v prvním odhadu se jedná o průměrné navýšení každý rok o 2,73⁻ %, v odhadu druhém o 3 % a ve třetím o 2,45 % - zprůměrujeme-li tyto výsledky, dostaneme průměrné navýšení každý

rok o 2,73 %). Obecně lze říct, že od roku 1994 do roku 2000 stoupl podíl stínové ekonomiky na tvorbě HDP o 16,37 %.

Avšak námi zvolené období je desetiletí 1992-2002. V roce 1992 byl podíl stínové ekonomiky v prvním odhadu 6,1 %, v odhadu druhém 6,7 % a ve třetím 5,5 %. Průměrnou hodnotou je tedy 6,1 %. Ovšem za rok 1993 chybí údaj, nelze tedy říct, zda v tomto roce došlo k navýšení podílu stínové ekonomiky nebo naopak k poklesu. Lze však říct, že údaje za rok 1994 nevykazují nárůst stínové ekonomiky, naopak došlo ke snížení podílu stínové ekonomiky na tvorbě hrubého domácího produktu, a to ve všech třech odhadech. Ovšem v letech 1994-2000 došlo k prudkému nárůstu podílu stínové ekonomiky, navýšení zaznamenáváme v těchto letech každým rokem. Tedy podíl stínové ekonomiky vzrostl o 16,37 %, každým rokem rostl o 2,73 % - jak jsme již uvedli. Avšak po roce 2000 dochází k poklesu. V letech 2001-2002 se podíl stínové ekonomiky na tvorbě HDP snížil o 5 % (hodnota je výsledkem průměru všech tří odhadů), tedy každým rokem došlo k poklesu zhruba o 2,5 % (v roce 2001 o 3 %, v roce 2002 o 2 %).

Podíváme-li se na celé zkoumané desetiletí 1992-2002, dojdeme k závěru, že podíl stínové ekonomiky na tvorbě HDP vzrostl od roku 1992 o 10,8 %. Tento údaj bude zásadní při následném porovnání stínové ekonomiky v České republice s daňovým systémem ČR v letech 1992-2002.

Nyní se podíváme na výši daní z příjmů fyzických osob, právnických osob a výši daně z přidané hodnoty (DPH) v ČR v již zmíněném desetiletí. Sazba daně z příjmů fyzických osob je vždy odvozena dle výše příjmů. V roce 1993 byla stanovena 15 % daň ze základu daně nepřesahujícího 60 000 Kč, přičemž ze základu daně jsou již odečtené nezdanitelné částky, z nichž uvedeme jednu cifru – 20 400 Kč ročně na poplatníka. Mezi nezdanitelnými částkami nalezneme rovněž částku na vyživované dítě, na manžela (manželku) žijící ve společné domácnosti (nepřesahují-li jeho (její) vlastní příjmy ročně částku 20 400 Kč), nezdanitelnou částku v případě, že poplatník pobírá částečný invalidní důchod, apod. S rostoucí výší příjmů se navyšuje procentní daň. Přesáhne-li výše příjmů 1 080 000 Kč, daň ze základu takto přesaženého činí 47 %.³⁴

³⁴ Výše uvedené údaje – výše daní z příjmů fyzických osob pro rok 1993 – jsem čerpala z publikace: *Daně 1993 po změnách a doplňcích v roce 1993 s platností od 1. 8. 1993. Díl 1. 1. vyd.* Frýdek-Místek: Ekonkonzult, [1993]. ISBN 80-901490-1-4. 198 s.

V roce 1994 výše daně ze základu přesahujícího 1 080 000 Kč činí 44%, daň ze základu nepřesahujícího 60 000 Kč zůstává stejná. Nezdaniitelná částka na poplatníka nově činí 21 600 Kč za rok.³⁵

V roce 1995 zůstává výše daně ze základu nepřesahujícího 60 000 Kč opět stejná, daň ze základu přesahujícího 1 080 000 Kč se snižuje o 1 % (tedy 43 %). Nezdaniitelná částka na poplatníka se navyšuje na 24 000 Kč ročně.³⁶

Za rok 1996 lze zaznamenat tyto údaje: nezdaniitelná částka na poplatníka činí 26 400 Kč, daň z upraveného základu daně nepřesahujícího 84 000 Kč činí 15 %, daň ze základu přesahujícího 564 000 Kč je 40 %.³⁷ Záměrně uvádím nejnižší stupeň daňové zátěže, která se váže na limitovanou výši příjmů fyzických osob, a nejvyšší daňovou zátěž pro představu, kam až sahá výše daňové zátěže s rostoucím příjmem. Všimněme si, že se mění výše daňové zátěže, rovněž výše upraveného daňového základu, ke kterému se váže určitá daňová zátěž. V roce 1996 klesl nejvyšší stupeň daňové zátěže na 40 % (v porovnání s rokem 1993, kdy činil 47 %), avšak tato výše daňové zátěže se váže již na základ, který přesahuje 564 000 Kč. Ovšem vezmeme-li v potaz nezdaniitelnou částku na poplatníka, můžeme si všimnout, že tato částka se rok od roku navyšuje (v roce 1993 činila 20 400 Kč, v roce 1996 vzrostla na 24 000 Kč (tedy vzrostla o 3 600 Kč). Avšak v porovnání s tím, že daň, jež činí 40 %, se váže již na výši příjmů 564 000 Kč (tedy o 516 000 Kč nižší), je nárůst výše nezdaniitelné částky na poplatníka spíše zanedbatelný.

Můžeme si povšimnout, že v roce 1997 zůstává neměnná výše daně ze základu nepřesahujícího 84 000 Kč – 15 %. Daň 40 % se odvádí ze základu přesahujícího 756 000 Kč. Výše nezdaniitelné částky na poplatníka se zvyšuje na 28 800 Kč ročně.³⁸

³⁵ Výše uvedené údaje – výše daní z příjmů fyzických osob pro rok 1994 – jsem čerpala z publikace: *Daně 1994 po změnách a doplňcích v roce 1993 s platností od 1. 1. 1994. Díl 1. 1. vyd.* Frýdek-Místek: Ekonkonzult, 1994. ISBN 80-901490-3-0. 212 s.

³⁶ Výše uvedené údaje – výše daní z příjmů fyzických osob pro rok 1995 – jsem čerpala z publikace: KHYN, V. aj. *Daně 1995 po změnách a doplňcích v roce 1993 a 1994 s platností od 1. 1. 1995. Díl 1. 1. vyd.* Frýdlant nad Ostravicí: Ekonkonzult, 1995. ISBN 80-901490-6-5. 296 s.

³⁷ Výše uvedené údaje – výše daní z příjmů fyzických osob pro rok 1996 – jsem čerpala z publikace: GAWEL, Jiří. *Daně 1996.* Vyd. 1. Brno: Cathy, 1996. 241 s.

³⁸ Výše uvedené údaje – výše daní z příjmů fyzických osob pro rok 1997 – jsem čerpala z publikace: *Daně 1997. Díl 1., Zákon o dani z příjmů, z přidané hodnoty, spotřební, silniční, dědické a darovací, z nemovitostí. Zákon o rezervách, o správě daní a poplatků. Pokyny.* Olomouc: ANAG, 1997. ISBN 80-85646-53-6.

V roce 1998 došlo opět k nárůstu výše nezdanitelné částky na poplatníka – již činí 32 040 Kč. 15 % daň z příjmů fyzických osob se váže na základ nepřesahující 91 440 Kč, 40 % daň na příjmy přesahující 822 600 Kč.³⁹

Výše nezdanitelné částky, jež se váže na poplatníka, činí, v roce 1999, 34 920 Kč ročně. Z nabytých příjmů nepřesahujících výši 102 000 Kč bylo třeba odvést 15 % daň a daň ve výši 40 % jsme museli odvést ze základu, který přesáhl částku 1 104 000 Kč.⁴⁰ Veškeré informace o daních z příjmů fyzických osob jsou uvedené v souvislosti s ročním základem daně. Fyzické osoby jsou povinny odvést určitou výši daně, která je vypočítána po odevzdání ročního přiznání.

V roce 2000 se můžeme setkat opět se snížením daňové zátěže. Ovšem zde je nutné poznamenat, že publikace, které jsem vyhledala v Národní knihovně České republiky, jež by pojednávaly o situaci v ČR v souvislosti s daňovou zátěží v letech 1993-1999, nebyly pro roky 2000, 2001, 2002 dostupné.

Zhodnotíme-li výše uvedené informace, dojdeme k závěru, že roční nezdanitelná částka odpočitatelná z hrubého příjmu pro výpočet daňového základu, jež se váže na poplatníka, se rok od roku navyšovala průměrně o 2 420 Kč, v roce 1993 činila 20 400 Kč, v roce 1999 – 34 920 Kč. Tedy výše této částky vzrostla o 14 520 Kč. V této oblasti tedy pocítujeme značnou úlevu. Daň ve výši 15 % byla v roce 1993 vázána na daňový základ nepřesahující 60 000 Kč, v roce 1999 na základ, který nepřesahuje 102 000 Kč. Tedy v případě, že naše roční příjmy v roce 1999 nepřesáhly částku 102 000 Kč (hovoříme o daňovém základu – z hrubého příjmu jsou odečteny nezdanitelné položky), mohli jsme ještě využít pásma nejnižšího daňového zatížení. V tomto případě zaznamenáváme zlepšení situace pro daňové poplatníky (fyzické osoby) o 42 000 Kč v letech 1993-1999. Pásmo nejvyššího daňového zatížení bylo v roce 1993 následné: daň 47 % ze základu přesahujícího 1 080 000 Kč. V dalších letech sice došlo ke snížení sazby procentní daně průměrně každý rok o 2,3⁻%, ovšem rovněž došlo ke snížení částky, kterou v případě, že jsme ji přesáhli, jsme byli povinni zdanit 40 %. V roce 1996

³⁹ Výše uvedené údaje – výše daní z příjmů fyzických osob pro rok 1998 – jsem čerpala z publikace: ČESKO. *Daně 1998. Díl 1, Zákon o dani z příjmů, z přidané hodnoty, spotřební, silniční, dědické a darovací, z nemovitostí, zákon o rezervách, o správě daní a poplatků, pokyny MF*. Olomouc: ANAG, 1998. ISBN 80-85646-72-2. 469 s.

⁴⁰ Výše uvedené údaje – výše daní z příjmů fyzických osob pro rok 1999 – jsem čerpala z publikace: ČESKO. *Daně 1999. 1. díl, Zákon o dani z příjmů, z přidané hodnoty, spotřební, silniční, dědické a darovací, z nemovitostí, zákon o rezervách, o správě daní a poplatků, pokyny MF*. Olomouc: ANAG, 1999. ISBN 80-85646-90-0. 479 s.

tato částka činila 564 000 Kč. Avšak v dalších letech zůstalo pásmo nejvyššího zdanění prakticky neměnné, ale částka, kterou již bylo třeba zdanit daní 40 %, se navyšovala. V roce 1999 dosáhla výše 1 104 000 Kč. **Celkově lze říct, že do roku 1996 se daňové zatížení v souvislosti s příjmy fyzických osob spíše zvyšovalo, naproti tomu od roku 1997 lze pocítit značné úlevy.**

Údaje pro výši daně z příjmů právnických osob a daně z přidané hodnoty (DPH) jsou následné:

Tabulka č. 2. Údaje pro výši daně z příjmů p. o. a DPH v ČR v období let 1992-2002

	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Daň z příjmů právnických osob	X	45 %	42 %	41 %	39 %	39 %
DPH	X	23 % (snížená sazba 5 %)	23 % (snížená sazba 5 %)	22 % (snížená sazba 5 %)	22 % (snížená sazba 5 %)	22 % (snížená sazba 5 %)

	1998	1999	2000	2001	2002
Daň z příjmů právnických osob	35 %	35 %	31 %	31 %	31 %
DPH	22 % (snížená sazba 5 %)	22 % (snížená sazba 5 %)	22 % (snížená sazba 5 %)		

Zdroj: Publikace obsahující znění zákonů o daních a komentáře k těmto zákonům

Domnívám se, že bychom měli vedle daní z příjmů fyzických a právnických osob opravdu vzít v potaz rovněž daň z přidané hodnoty, protože se vztahuje na zboží a služby všeho druhu. Daň z přidané hodnoty je jedním z nejdůležitějších příjmů státního rozpočtu. Platí ji všichni. Zde se můžeme rovněž setkat s daňovými úniky v podobě prodeje tzv. na černo, přičemž není prodávajícím odvedena právě tato daň (DPH). Můžeme si všimnout, že k dani z přidané hodnoty se vztahují dvě sazby – 22 % a snížená 5 %. Obecně lze říct, že 5 % daní jsou zatížené služby a 22 % daň je uvalena na nákup zboží. V tomto případě bychom se mohli setkat s výjimkami. My se však touto problematikou zabývat nebudeme, neboť toto není naším úkolem.

Nedisponujeme údaji za rok 1992, což může být způsobeno nedostatečnou evidencí v té době či dnešní nepřístupností k informacím. Za účelem získání údajů pro následující roky jsem prostudovala literaturu, která je dostupná v Národní knihovně České republiky. Jedná se o publikace, které obsahují zákony o daních vždy aktuální v jistém roce a komentáře ke zněním zákonů.

Po zhodnocení výše uvedených údajů dojdeme k závěru, že výše daně z přidané hodnoty se prakticky neměnila a výše daně z příjmů právnických osob klesala. Situace ohledně daní z příjmů fyzických osob se pro daňové poplatníky zlepšovala až s rokem 1997. **Tedy v letech 1993-2002 se daň z příjmů právnických osob snížila o 14 %, daňová zátěž v souvislosti s příjmy fyzických osob se snižovala od roku 1997 a daň z přidané hodnoty (DPH) zůstala prakticky beze změny.**

Tedy z uvedených statistik vidíme, že podíl stínové ekonomiky na tvorbě HDP vzrostl o 10,8 %, naopak daň z příjmů právnických osob se snížila o 14 % a situace pro poplatníky daně z příjmů fyzických osob vykazovala od roku 1997 zlepšení. Námi stanovenou hypotézu („Podíl stínové ekonomiky na tvorbě HDP se zvyšuje s rostoucí daňovou zátěží dané země.“) jsme provedenou analýzou dat vyvrátili. Avšak situace není jednoznačná. V letech 1992-2002 skutečně nedošlo k markantnímu navýšení daňové zátěže, avšak podíváme-li se konkrétně na daň z příjmu fyzických osob, v letech 1993-1996 můžeme zaznamenat nepatrné navýšení daňové zátěže. Domnívám se však, že bychom se rovněž měli zaměřit na výši daní. Daň z příjmů právnických osob se pohybuje kolem 35 %. V letech 1993-1995 dokonce přesáhla 40 %. V roce 1993

činila 45 %. Také nejvyšší pásmo daňového zatížení příjmů fyzických osob čítá daň ve výši 40 % (v prvních letech zkoumaného období dosahovala výše 47 %).

V tuto chvíli odkazují na amerického ekonoma Arthura Laffera a jeho tzv. Lafferovu křivku. „Křivka ukazuje, že maximální míra zdanění neznamena maximální příjem veřejných rozpočtů. Při nulovém zdanění nevybere stát na daních nic. Je-li míra zdanění (daňové sazby) příliš vysoká, daňové subjekty jsou odrazovány od zvyšování výkonu, od práce, od úspor atd., popřípadě přenášejí své bydliště nebo sídlo mimo daný stát, což se v konečném efektu projeví v poklesu daňových příjmů.“⁴¹ Cituji z internetového zdroje. V tomto příspěvku se dále můžeme dočíst, že optimální sazba daně pro Českou republiku činí 20,75 %. Z toho vyplývá, že sazba pohybující se kolem 40 % může být příčinou nárůstu počtu výskytu stínových aktivit. Sazba daně z příjmů se postupně v letech zkoumaného období snižuje, avšak pokles není dostatečný, neboť se stále pohybujeme nad 30 %, bereme-li v potaz daň z příjmů fyzických osob, lze se dostat na sazbu daně, která by se nacházela pod 20,75 %, avšak toto nízké daňové zatížení se váže k zisku, jehož výše nepřesahuje určité hranice. Ovšem v posledních letech časového úseku 1992-2002 se setkáváme s poklesem stínových aktivit. Můžeme tedy říct, že postupné snížení daňové zátěže má skutečně vliv na existenci stínových činností. Avšak nelze očekávat, že již v onom roce, kdy dojde ke snížení daňových sazeb, se sníží rovněž počet stínových činností a jejich podíl na tvorbě HDP. Nýbrž snížení podílu stínové ekonomiky na tvorbě hrubého domácího produktu nastane až v dalších letech. Tak je tomu i v námi zkoumaném období – značné uvolnění situace v souvislosti s daňovou zátěží lze zaznamenat od roku 1997, ovšem ke snížení počtu stínových činností a podílu stínové ekonomiky na tvorbě HDP dochází až v roce 2001, tedy o 4 roky později.

⁴¹ Středoevropské centrum pro finance a management: Lafferova křivka [online]. Dostupný z WWW: <<http://www.finance-management.cz/080vypisPojmu.php?IdPojPass=54>>, [cit. 2014-03-07].

2.2 Stínová ekonomika v zahraničí

Pro srovnání stínové ekonomiky v ČR se situací v zahraničí jsem zvolila země Francii, Německo, USA. Vybrala jsem dva státy z Evropské unie a Spojené státy americké, velmoc, která se velmi liší od České republiky (z hlediska ekonomického, politického), rovněž je nám vzdálená svým geografickým umístěním. Země – Francie a Německo – jsou také státy více prosperující v porovnání s ČR. Po vyhodnocení statistik uvidíme, zda je situace v ČR v porovnání s těmito vyspělými státy skutečně velmi odlišná (jako jsou odlišné charakteristiky všech těchto států). Nyní se tedy podíváme na situace v těchto zemích – Francie, Německo, USA – se zřetelem na stínovou ekonomiku.

Údaje, které vyjadřují podíl stínové ekonomiky na tvorbě HDP pro časové období 1990-2002, jsou následné:

Tabulka č. 3. Přehled odhadů stínové ekonomiky ve vybraných státech podle Schneiderovy metody v časovém období 1990-2002 (% HDP)

	1990/1993	1994/1995	1996/1997	1997/1998
Francie	13,8	14,5	14,8	14,8
Německo	12,5	13,5	14,8	14,9
USA	8,2	9,2	8,8	8,9

	1999	2000	2001	2002
Francie				
Německo	14,2			
USA	9,5			

Zdroj: publikace Martina Fassmanna s názvem *Stínová ekonomika a práce na černo*

V tomto případě odkazují na výsledky odhadu, který byl proveden rakouským profesorem Friedrichem Schneiderem, jenž aplikoval svou metodu – tedy Schneiderovu metodu, neboť výsledky odhadu pomocí Gutmannovy metody nebyly v publikaci Martina Fassmanna dostupné pro větší část časového období

1992-2002. Měli bychom brát tedy v potaz rozdíly plynoucí z použití výsledků odhadů, ve kterých byly použity odlišné metody. Z toho plynoucí nejasnosti si uvědomuji, avšak veškeré použité údaje, které indikují podíl stínové ekonomiky na tvorbě HDP v této bakalářské práci, jsou vzaty z publikace jednoho autora, neboť se domnívám, že by nebylo správné kombinovat přístupy více odborníků. Držíme-li se jedné publikace a v ní přítomných statistik, rozdíly vzešlé z odhadů, jež byly provedeny různými osobami, jsou přesto menšího rázu, než kdybychom použili údaje ze statistik z více publikací, neboť každý autor ve své publikaci přistupuje k celé problematice stínové ekonomiky z jiného pohledu. Přesto se můžeme setkat s tím, že výsledky dosažené pomocí těchto dvou metod se budou lišit, protože i různí odborníci přistupují k této věci různě.

Zaměříme-li se pouze na údaje, které poukazují na situaci ve státech Francie, Německo, USA v letech 1990-1999 (informace z odhadu, který by byl proveden metodou Schneiderovou o podílu stínové ekonomiky na tvorbě HDP v letech 2000-2002 nejsou v již zmíněné publikaci dostupné), zjistíme, že průměrná výše podílu stínové ekonomiky na hrubém domácím produktu činila ve Francii zhruba 14,5 %. V tehdejší Spolkové republice Německo byla výše této hodnoty cca 14 % a ve Spojených státech amerických 8,9 %. Lze tedy vyvodit, že podíl stínové ekonomiky, který dosahoval v těchto letech v zemích Evropské unie (Francie, Německo) cca 14 %, je vyšší než údaj vyjadřující podíl stínové ekonomiky v USA (8,9 %) o 5,1 %. Rovněž si můžeme všimnout, že vývoj hodnot indikujících podíl stínové ekonomiky na HDP v zemích Francii a Německu má spíše rostoucí charakter na rozdíl od Spojených států amerických, kde tyto hodnoty kolísají kolem průměrné hodnoty bez značného nárůstu, ale rovněž bez značného poklesu.

Tyto výsledky nyní porovnáme s daňovou zátěží v letech 1992-2002 charakteristickou pro vybrané státy.

Tabulka č. 4. Daňové výnosy jako procento HDP ve Francii a Německu v letech 1992-2002⁴²

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
FR ⁴³	42,5	42,7	43	43,2	44	44	44,5	45	44,8	44,5	44,3
SRN ⁴⁴	37	37,5	37,7	37,7	37,2	36,7	36,8	37	37,6	37,4	37,2

Zdroj: Data from OECD. Prepared By: Eidolonspeak.com

Tabulka č. 5. Daňové výnosy jako procento HDP v USA v letech 1992-2002⁴⁵

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
USA	27,5	27,7	27,9	28	28,4	28,8	29,2	29,6	30	29,9	29,6

Zdroj: OECD Revenue Statistics 1965-2007, 2008 Edition

V této chvíli nerozlišujeme jednotlivé sazby pro daň z přidané hodnoty, daň z příjmů fyzických a právnických osob, neboť dohledat tyto údaje pro státy Francii, Německo a USA by bylo velmi obtížné. Nám tedy postačí celková výše daní v daných státech.

Podíváme-li se na údaje obsažené ve dvou posledních tabulkách, vidíme, že ani v jednom z výše uvedených států nedocházelo k větším výkyvům hodnot, které zobrazují daňovou zátěž v letech 1992-2002. Průměrná hodnota vyjadřující daňovou zátěž ve Francii v námi vymezeném časovém období činí cca 43,9 %, v Německu dosahuje výše 37,3 %, v USA zhruba 28,8 %. Všimněme si, že se daňová zátěž ve státech Evropské unie pohybuje kolem 40 %, zatímco v USA činí zhruba 29 %, tedy nachází se pod hranicí 30 %. Porovnáme-li tyto údaje s výsledky odhadů, které se zabývají podílem stínové ekonomiky na tvorbě hrubého domácího produktu, dojdeme k tomuto závěru (budeme-li počítat s průměrnými hodnotami): **Francie – výše daňové zátěže 43,9 %, podíl stínové ekonomiky na tvorbě HDP 14,5 %, Německo – hodnota, jenž indikuje daňovou zátěž dané země 37,3 %, podíl stínové ekonomiky na hrubém domácím produktu 14 %, USA – výše daňové zátěže 28,8 %, podíl stínové ekonomiky na tvorbě HDP 14,5 %.**

⁴² Desetinná čísla v uvedených hodnotách nejsou zcela přesná, neboť jsou vydedukovaná z grafu.

⁴³ Zkratka „FR“ symbolizuje stát Francii.

⁴⁴ Zkratka „SRN“ symbolizuje Spolkovou republiku Německo.

⁴⁵ Desetinná čísla v uvedených hodnotách nejsou zcela přesná, neboť jsou vydedukovaná z grafu.

Spojené státy americké – výše daňové zátěže 28,8 %, podíl stínové ekonomiky na HDP 8,9 %.

Vraťme se k předem stanovené hypotéze, jež zní: „Podíl stínové ekonomiky na tvorbě HDP se zvyšuje s rostoucí daňovou zátěží dané země.“ Převédeme-li tuto hypotézu do mezinárodního měřítka, tato hypotéza nebude vyvrácena, neboť Francie se vyznačuje nejvyšší hodnotou, která vyjadřuje podíl stínové ekonomiky na tvorbě HDP, z těchto tří států, protože vykazuje nejvyšší daňovou zátěž. Naopak Spojené státy americké se mohou pyšnit nejnižší hodnotou indikující podíl stínové ekonomiky, neboť zde shledáváme nejnižší daňovou zátěž z uvedených třech států.

Srovnáme-li situaci v ČR v letech 1992-2002 se situací v zemích Francii, Německu a USA, vidíme, že nedochází k výraznému nárůstu či poklesu výše hodnot v průběhu časového období na rozdíl od situace v České republice. Rozdíl mezi hodnotou v roce 1992 a 2002 činí ve Francii 1,8 %, v Německu 0,2 %, v USA 2,1 % se zřetelem na daňovou zátěž. V ČR tato cifra, jež indikuje rozdíl, dosahuje výše 14 % (bereme-li v potaz daň z příjmů právnických osob), ovšem považují za nutné připomenout, že toto číslo, které indikuje rozdíl, značí uvolnění situace, neboť došlo k výraznému poklesu daňové zátěže, která se týká příjmů právnických osob.

U hodnot, které zobrazují podíl stínové ekonomiky na tvorbě HDP nelze takové srovnání provést, neboť nedisponujeme údaji pro roky 2001, 2002 v zahraničních státech. Avšak lze toto porovnání provést pro časové období 1992-1999 (1992-1998 v případě Francie). Rozdíl mezi rokem 1992 a 1998 je ve výši 1% pro Francii, mezi rokem 1992-1999 dosahuje výše 1,7 % pro Spolkovou republiku Německo a 1,3 % pro USA. Údaj pro Českou republiku činí 14,5 %, což je v průměru o 13 % více než v případě států zahraničních. Co se týče informací, jež vypovídají o daňové zátěži, rozdíl v ČR mezi hodnotou pro rok 1992 a údajem pro rok 2002 se liší zhruba o 12,6 % v porovnání s námi vybranými zahraničními státy.

Shrneme-li toto šetření, dojdeme k závěru, že ve srovnání se zahraničím (se státy Francie, Německo, USA) se Česká republika vyznačuje nejen vyššími hodnotami v oblasti daňové zátěže i stínové ekonomiky, ale také zde můžeme zaznamenat větší rozdíly v hodnotách v průběhu časového období (1992-2002).

Tento jev může být způsoben situací v každém ze států. Zatímco země Francie, Německo, USA se již vyznačovaly stabilními kapitalistickými ekonomikami, pro Českou republiku byla charakteristická transformace ekonomiky z centrálně-plánované na ekonomiku kapitalistickou s trhem otevřeným zahraničním vlivům a volně se vytvářejícími cenami na trhu, který již nebyl regulován státem (tedy rovněž ceny nebyly stanovovány státem). Porovnáme-li evropské země se Spojenými státy, uvidíme, že samotné Spojené státy americké se také velmi odlišují od států Evropy z hlediska stínové ekonomiky a daňové zátěže. USA vykazuje zcela nižší hodnoty v porovnání s Francií, Německem a samozřejmě s Českou republikou. Tento fakt potvrzuje, že již v těchto letech byly Spojené státy velmocí se stabilní ekonomikou.

2.3 Aktuální situace

Pro zobrazení aktuální situace ve světě se zřetelem na Českou republiku a následné porovnání se státy Francií, Německem a Spojenými státy americkými jsem zvolila rok 2012, neboť se domnívám, že se jedná o nejbližší rok současnému datu, ve kterém lze bezpečně vyhledat údaje pro nás důležité.

V tomto okamžiku se zaměříme již pouze na šedou ekonomiku, do které spadá zejména nezdaněná práce a příjmy, tedy daňové úniky. Do černé ekonomiky poté patří hospodářská kriminalita (obchod s drogami, prostitucí, rovněž daňové úniky, avšak obrovského rozsahu, atd.). Lze říct, že jsme se pohybovali v oblasti šedé ekonomiky po celou dobu námi prováděného výzkumu, neboť jsme se zabývali daňovými úniky v porovnání s daňovou zátěží, ovšem nelze vyloučit, že jsme nezahrnuli data vyjadřující rozsáhlejší daňové úniky (většího charakteru), které bychom už mohli zařadit na pole černé ekonomiky.

Nyní se zaměříme na data, jež indikují podíl šedé ekonomiky na tvorbě HDP v roce 2012. Nejprve uvedeme údaj, který charakterizuje situaci v České republice. V ČR činil podíl šedé ekonomiky na tvorbě hrubého domácího produktu v roce 2012 16,4 %. Tato cifra se nijak zvlášť neliší od údaje pro rok 2002, neboť v tomto roce byla průměrná hodnota, jež byla vypočítána z údajů ze tří uvedených odhadů, ve výši 16,9 % (tedy došlo ke snížení pouze o 0,5 %). Podíl stínové

ekonomiky⁴⁶ na tvorbě HDP činil v roce 1998 ve Francii 14,8 %, v roce 1999 v Německu 14,2 % a v USA v tomto roce 9,5 %. V porovnání se situací v roce 2012 došlo ve Francii ke snížení výše podílu stínové ekonomiky o 3,8 %, tedy nyní (v roce 2012) tato hodnota činí 11%. V Německu již nedošlo k tak výraznému zlepšení situace. Podíl stínové ekonomiky na tvorbě HDP se snížil pouze o 0,7 %, tedy v roce 2012 je tato hodnota ve výši 13,5 %. Ve Spojených státech amerických je situace obdobná jako ve Spolkové republice Německo – došlo ke snížení podílu stínové ekonomiky o 0,9 %, tedy hodnota činí pro rok 2012 8,6 %.

Shrme-li tyto údaje, dojdeme k závěru, že **podíl šedé ekonomiky na tvorbě HDP činí v roce 2012 v České republice 16,4 %, ve Francii 11 %, v Německu 13,5 %, ve Spojených státech amerických 8,6 %.**⁴⁷ Porovnáme-li tyto hodnoty s průměrem Evropy, jenž činí 19,2 %, vidíme, že všechny tyto námi uvedené státy se pohybují pod tímto průměrem. Česká republika se řadí mezi státy, které se pohybují lehce pod průměrem, jako Belgie (17,1 %), Slovinsko (16 %), Slovensko (16 %). Státy, které se vyznačují štedrým sociálním systémem, který je podmíněný vyšší daňovou zátěží, se pohybují s podílem stínové ekonomiky na tvorbě HDP kolem 14 % pod Českou republikou ovšem nad státy Francií a Německem, řadíme-li státy sestupně podle procentního podílu. Jedná se o státy Norsko (14,8 %), Švédsko (14,7 %), Dánsko (13,8 %), Finsko (13,7 %). Poté se můžeme setkat tedy se státy Německem, Francií, Velkou Británií (10,5 %). Mezi 3 evropské státy, které se vyznačují nejnižšími hodnotami, které charakterizují podíl stínové ekonomiky na tvorbě hrubého domácího produktu, patří Lucembursko (8,2 %), Rakousko (7,9 %), Švýcarsko (7,8 %). Hodnoty těchto států jsou srovnatelné s hodnotou Spojených států amerických, jež činí 8,6 %, jak jsme již uvedli. Naproti tomu, mezi státy s největším podílem stínové ekonomiky na tvorbě HDP, patří bezesporu Bulharsko (32,3 %), Rumunsko (29,6 %), Chorvatsko (29,5 %), poté státy Litva, Estonsko, Lotyšsko (29 %, 28,6 %, 26,5 %). Lehce nad evropským průměrem se nachází země Portugalsko (19,4 %), Itálie (21,6 %). Velmi

⁴⁶ Pojmem „stínová ekonomika“ již miníme daňové úniky, které spadají spíše do šedé ekonomiky, která, jak víme, tvoří část stínové ekonomiky.

⁴⁷ Veškeré údaje, které indikují podíl šedé ekonomiky na tvorbě HDP pro rok 2012, použité v této bakalářské práci jsem čerpala z grafu s názvem *Objem šedé ekonomiky v Evropě a v USA (v % HDP)*, který se nachází na webovém portálu www.investicniweb.cz. Jedná se o článek zveřejněný 7. 6. 2013 v 12:00. (<http://www.investicniweb.cz/2013/6/7/seda-ekonomika-maly-dar-velka-hrozba-pro-danove-nepoplatniky/>, cit. 16. 3. 2014)

často diskutované Turecko ohledně vstupu do Evropské unie vykazovalo v roce 2012 hodnotu 27,7 %, jež je poměrně vysoká.

Nyní porovnáme tyto údaje pro státy – ČR, Francie, Německo, USA – s jejich daňovou zátěží pro rok 2012 (2013). Údaje budeme čerpat z webového portálu, který nese název *Central Intelligence Agency*, z jedné jeho sekce s názvem *The World Factbook*. Zde nalezneme údaje, které charakterizují daňové systémy v jednotlivých státech pro časové období 2012-2013. Hodnoty indikují celkové daňové výnosy jako procento hrubého domácího produktu. Tedy v souvislosti s Českou republikou mohou nastat nejasnosti menšího charakteru, neboť jsme doposud brali v potaz zejména daň z příjmů právnických osob, kde jsme zaznamenali markantní rozdíly ve vývoji hodnot v určitém časovém období. Nyní vezmeme v potaz celkovou výši všech daní, které by měly být v daném státu odvedeny (daň z příjmů fyzických a právnických osob, daň z přidané hodnoty, spotřební daň a cla). Tyto hodnoty také zahrnují ostatní příjmy státního rozpočtu (odvod určité sumy na sociální a zdravotní zabezpečení). **V letech 2012-2013 byla situace daňové zátěže v námi zvolených státech následná: Česká republika – 40,5 %, Francie – 51,5 %, Německo – 46,3 %, USA – 17 %^{48, 49}.**

Můžeme si všimnout, že sazba daňové zátěže se zvýšila ve Francii od roku 2002 o 7,2 %, avšak podíl stínové ekonomiky na tvorbě HDP se snížil o 3,8 % na 11%. V Německu došlo ke zvýšení daňové zátěže o 9,1 %, ovšem podíl stínové ekonomiky na tvorbě hrubého domácího produktu se rovněž snížil. Situace ve Spojených státech amerických se jeví více stabilní, neboť v tomto případě došlo k poklesu výše daňové zátěže, rovněž k poklesu podílu stínové ekonomiky na tvorbě HDP. V České republice lze zaznamenat zvýšení daňové zátěže. Počítáme-li daň z příjmů právnických osob v roce 2002 a celkové daňové výnosy v roce 2013, vyplyne nám, že došlo k navýšení o 9,5 %. Avšak tento výpočet je nepřesný, neboť vlastně počítáme s rozdílnými hodnotami, v roce 2002 pouze s daní z příjmů právnických osob, v roce 2013 započítáváme veškeré daně (daň z příjmů fyzických a právnických osob, daň z přidané hodnoty, spotřební daň, cla, atd.) a příspěvky na sociální a zdravotní pojištění. Ovšem lze z tohoto úsudku

⁴⁸ Tato cifra nezahrnuje příspěvky na sociální zabezpečení, apod. Pokud jej zahrneme, dojdeme k hodnotě cca 22% HDP.

⁴⁹ Taxes and other revenues, Central Intelligence Agency [online]. Dostupný z WWW: <<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/fields/2221.html>>, [cit. 2014-03-16].

vyvodit, že daňová zátěž se zvýšila, zatímco podíl stínové ekonomiky (jak je tomu v námi zvolených státech zahraničních – ve Francii a Německu) se snížil. V tomto případě naši předem stanovenou hypotézu potvrzují pouze Spojené státy americké. Faktorů, jež ovlivňují výši podílu stínové ekonomiky na tvorbě hrubého domácího produktu, je tedy zřejmě velké množství.

2.4 Příčiny a důsledky stínové ekonomiky

Nejprve se podíváme na příčiny nárůstu stínových činností, či samotné existence stínové ekonomiky. Námi provedenou analýzou dat jsme nepotvrdili hypotézu, ve které byla obsažena jedna příčina stínové ekonomiky – rostoucí daňová zátěž. Šetření se týkalo zejména České republiky v letech 1992-2002. V těchto letech lze zaznamenat pokles daňové zátěže, avšak podíl stínové ekonomiky na tvorbě hrubého domácího produktu rostl. Na základě tohoto výzkumu můžeme s jistotou vyvodit, že faktorů, které se podílejí na vzniku a nárůstu počtu stínových aktivit, je mnohem více. Na druhou stranu podíl stínové ekonomiky na HDP začal klesat v roce 2001 (k uvolnění situace v souvislosti s daňovou zátěží však došlo již v roce 1997), v samotném závěru námi zvoleného časového období. Lze tedy usuzovat, že je zde skutečně korelace mezi stínovou ekonomikou a daňovou zátěží, ovšem projevuje se s odstupem několika let – v tomto případě s odstupem 4 let. Avšak nelze s jistotou tvrdit, že ke snížení podílu stínových činností na hrubém domácím produktu došlo skutečně z důvodu poklesu daňové zátěže, nýbrž ke snížení mohlo dojít v souvislosti s jinými faktory, jež ovlivňují existenci stínové ekonomiky.

Mezi faktory, které se podílejí na vzniku stínových činností, bychom mohli uvést problém mnoha podnikatelů v souvislosti s odbytem jejich produkce. Nejsou-li schopni konkurovat kvalitou a atraktivitou výrobku, konkurují cenou. V tomto případě se snaží za každou cenu minimalizovat náklady právě za účelem maximalizace zisku. Takové podniky jsou například napojeny subdodávkami na firmy, které jsou schopny dodat potřebné materiály k výrobě tzv. na černo, za nižší

cenu. Tito podnikatelé se mohou také schylovat k tomu, že neplatí daně, neodvádí dávky na sociální a zdravotní pojištění, zaměstnávají lidi na černo za nižší mzdu, s porušením pravidel o bezpečnosti práce.

Mezi tyto faktory bychom mohli zařadit rovněž přístup občanů daného státu k této problematice. V souvislosti s daňovými úniky se lze setkat s tím, že lidé tyto přestupky nechápu jako činy odsouzeníhodné, nýbrž pouze jako šikovnost. Samozřejmě existují-li mezery v právním systému, nemůžeme se divit, že se lidé snaží šikovně využít těchto mezer ve svůj prospěch. Vyhnou se díky těmto nedostatkům v právních předpisech placení daní. Tedy faktory ovlivňující existenci stínové ekonomiky nelze hledat pouze na straně občanů, nýbrž měli bychom se zaměřit také na pochybení ze strany státu. Jak jsme již zmínili v souvislosti s daňovými úniky, příčinou nárůstu počtu stínových činností může být nekompetentnost právních předpisů na poli této problematiky a s tím související rovněž nedostatek mechanismů donucení. Platba daní se uskuteční až po podání daňového přiznání, které je vytvořeno samotným daňovým poplatníkem. Avšak v kompetentnosti institucí, které se zabývají odvodem daní, není odhalit veškeré daňové podvody – již z důvodu, že pověřených úředníků je jen malý počet v porovnání s počtem přijatých daňových přiznání.

S nárůstem počtu stínových aktivit se můžeme setkat při přechodu z jednoho ekonomického systému na druhý, při transformaci ekonomiky z centrálně-plánované na ekonomiku tržní, neboť se jedná o nepřehledné období. Takové změny snižují kapacitu státu kontrolovat dodržování zákonů, apod. S prodejem státního vlastnictví do rukou soukromníků – s privatizací – může být rovněž spojena korupce.

V souvislosti s příčinami existence stínové ekonomiky si můžeme všimnout, že v období konjunktury zaznamenáváme menší výskyt stínových činností než v období hospodářské krize, v časech přírodních katastrof, válek. Neboť v okamžiku, kdy stát prosperuje, vytváří příznivé podmínky pro rozvoj občanů na poli ekonomiky na rozdíl od chvíle, kdy se státu nedaří a potřebuje obdržet více financí do státního rozpočtu, například pro srovnání státního schodku. V takové situaci bude nejspíš zvýšena daňová zátěž a budou vydána různá opatření a nařízení, na která občané zareagují spíše negativně tím, že se uchýlí ke stínovým činnostem. Také již zmíněný v teoretické části proces globalizace svým způsobem

příspěvá k nárůstu stínových činností, neboť mnozí migranti při příchodu do nové země jsou ochotni pracovat za nižší mzdu bez pojištění, dovolené, v horších pracovních podmínkách.

Nesmíme však opominout touhu po rychlém zbohatnutí. Potřeba rychlého nashromáždění kapitálu může být příčinou nárůstu počtu stínových aktivit.

Vidíme tedy, že příčin existence stínové ekonomiky je nespočet, avšak těmito jednotlivými faktory se v této bakalářské práci hlouběji zabývat nebudeme, neboť to není naším úkolem. Naším úkolem bylo zjistit na základě analýzy dat, zda je skutečně příčinou vzniku tohoto fenoménu rostoucí daňová zátěž. V rámci České republiky jsme tuto hypotézu nepotvrdily, snad pouze s odstupem několika let. Avšak podíváme-li se na situaci Spojených států amerických, zjistíme, že výše daňové zátěže je skutečně v korelaci s výskytem stínových činností, jež se podílejí na tvorbě hrubého domácího produktu. S jistotou však můžeme říci, že tato problematika s sebou skutečně nese řadu komplikací.

Nyní zvážíme důsledky stínových aktivit. Otázka zní, zda jsou tyto důsledky pouze negativního rázu. Lze říct, že obavy ze stínové ekonomiky převažují, neboť stínová ekonomika tzv. podkopává hospodářskou politiku. V takové situaci je velmi obtížné dosáhnout ekonomické stability a udržet ji. Stínové aktivity se nevážou pouze na porušování daňových předpisů, nýbrž také na porušení pracovně-právních předpisů, pravidel bezpečnosti práce, ochrany životního prostředí, apod. Taková porušení mohou skutečně představovat hrozbu pro společnost. V souvislosti se stínovou ekonomikou bychom měli také zmínit promarněný čas, kdy se aktéři pohybující se na poli stínových činností zabývají hledáním skulinek v právních předpisech, obcházením zákonných nařízení, atd. Stále se rozšiřující stínová ekonomika může narušit ekonomickou stabilitu a důvěryhodnost státních institucí a právního systému, celkové fungování společnosti.

Na druhou stranu stínová ekonomika může pomoci přežít drobným podnikatelům v období hospodářské krize a v období transformace ekonomiky, kdy změny s sebou přináší zamezení státních dotací výrobcům. Tito podnikatelé mohou sehnat materiály na výrobu za nižší ceny. Lidé tak investují méně a dosahují většího zisku, poté jsou schopni konkurovat na trhu, který již není regulovaný státem. Stínová ekonomika zmírňuje důsledky hospodářské krize. Zvyšuje příjmy

obyvatelstva a vytváří nová pracovní místa. Tím, že umožňuje přežít v těžkých dobách řadě skupin obyvatelstva, přispívá k udržení sociálního klidu.

Tyto úvahy potvrzují, že stínová ekonomika je skutečně velice problematická. Výzkumy zabývající se tímto fenoménem s sebou nesou řadu nejistot a problémů. Rovněž nahlížení na příčiny a důsledky existence stínové ekonomiky není jednoznačné.

3 Závěr

Na základě provedeného rozboru dat došlo k vyvrácení předem stanovené hypotézy, neboť v rámci České republiky můžeme spatřit v letech 1992-2000 nárůst podílu stínové ekonomiky na tvorbě hrubého domácího produktu zhruba o 16 %, přestože se výše daně z příjmů právnických osob snížila o 14 % a zaznamenáváme značné uvolnění situace v souvislosti s daňovou zátěží z příjmů fyzických osob od roku 1997. Podíl stínové ekonomiky na HDP se snižuje až s rokem 2001, tedy s časovým odstupem čtyř let. Nelze jednoznačně prokázat, že došlo ke snížení podílu stínové ekonomiky právě vlivem poklesu daňové zátěže, neboť se v tomto období čtyř let mohly přihodit události, které byly zásadnější pro vývoj podílu stínové ekonomiky na tvorbě HDP v České republice, než snížení daňových sazeb. Přesto situace v zahraničí potvrzuje, že výše daňových sazeb má určitý vliv na rozsah stínové ekonomiky. Evropské státy, Francie a Německo, vykazují vyšší hodnoty, jež indikují daňovou zátěž, rovněž větší podíl stínové ekonomiky na HDP, než Spojené státy americké (přesto nižší daňovou zátěž a menší podíl stínové ekonomiky než Česká republika). Ovšem měli bychom rovněž zohlednit zodpovědný přístup občanů k povinnosti platit daně v USA oproti Evropským státům, zejména oproti České republice.

Vyvrácením hypotézy v rámci ČR jsme potvrdili složitost zkoumání stínové ekonomiky. Existuje více faktorů, které mají vliv na její existenci. Jedná se o faktory politické, právní, sociologické, apod. Na poli hodnocení stínové ekonomiky se setkáváme s různými přístupy jednotlivých odborníků, neboť zkoumat všechny faktory ovlivňující existenci stínových aktivit naráz by bylo velmi obtížné. Přesto se domníváme, že výzkumy stínové ekonomiky provedené pomocí různých metod jsou důležité, neboť poukazují na příčiny a důsledky stínových činností. Chceme-li hodnotit stínovou ekonomiku, nelze ji vidět černobíle. Nemá vždy jen jednoznačně záporné dopady na ekonomiku, ale také ji pozitivně ovlivňuje v období hospodářské krize tím, že pomáhá přežít drobným podnikatelům. Vytváří nová pracovní místa, přispívá k udržení sociálního klidu v těžkých dobách.

4 Použitá literatura

ČESKO. *Daně 1998. Díl 1, Zákon o dani z příjmů, z přidané hodnoty, spotřební, silniční, dědické a darovací, z nemovitostí, zákon o rezervách, o správě daní a poplatků, pokyny MF.* Olomouc: ANAG, 1998. ISBN 80-85646-72-2. 469 s.

ČESKO. *Daně 1999. 1. díl, Zákon o dani z příjmů, z přidané hodnoty, spotřební, silniční, dědické a darovací, z nemovitostí, zákon o rezervách, o správě daní a poplatků, pokyny MF.* Olomouc: ANAG, 1999. ISBN 80-85646-90-0. 479 s.

Daně 1993 po změnách a doplňcích v roce 1993 s platností od 1. 8. 1993. Díl 1.
1. vyd. Frýdek-Místek: Ekonkonzult, [1993]. ISBN 80-901490-1-4. 198 s.

Daně 1994 po změnách a doplňcích v roce 1993 s platností od 1. 1. 1994. Díl 1.
1. vyd. Frýdek-Místek: Ekonkonzult, 1994. ISBN 80-901490-3-0. 212 s.

Daně 1997. Díl 1., Zákon o dani z příjmů, z přidané hodnoty, spotřební, silniční, dědické a darovací, z nemovitostí. Zákon o rezervách, o správě daní a poplatků. Pokyny. Olomouc: ANAG, 1997. ISBN 80-85646-53-6.

DRBOHLAV, D. *Nelegální ekonomické aktivity migrantů: (Česko v evropském kontextu).* Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2008. ISBN 978-80-246-1552-3. 311 s.

FASSMANN, M. *Stínová ekonomika a práce na černo.* Praha: Sondy, 2007. ISBN 978-80-86846-21-7. 358 s.

GAWEL, J. *Daně 1996.* Vyd. 1. Brno: Cathy, 1996. 241 s.

HOLMAN, R. *Transformace české ekonomiky: (V komparaci s dalšími zeměmi střední Evropy).* Vyd. 1. Praha: CEP, 2000. ISBN 80-902795-6-2. 108 s.

KHYN, V. aj. *Daně 1995 po změnách a doplňcích v roce 1993 a 1994 s platností od 1. 1. 1995. Díl 1.* 1. vyd. Frýdlant nad Ostravicí: Ekonkonzult, 1995. ISBN 80-901490-6-5. 296 s.

KLEIN, Š. *Daňové ráje: -aby nebyly daňovým peklem.* 1. vyd. Ostrava: Sagit, 1998. Daně a účetnictví. ISBN 80-7208-074-1. 197 s.

LESERVOISIER, L. *Daňové ráje*. 1. vyd. Praha: HZ, 1996. Editio Q. ISBN 80-86009-07-6. 122 s.

MARTINEZ, J. - C. *Daňový únik*. 1. vyd. Praha: HZ, 1995. Editio Q. ISBN 80-901918-3-5. 144 s.

NAÍM, M. *Černá kniha globalizace*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2008. ISBN 978-80-7021-866-2. 303 s.

VELO, L. *Daňové ráje světa*. Praha: Rebo, 1997. ISBN 80-85815-93-1. 167 s.

ZÍDKOVÁ H. *Diskuze k metodám odhadů stínové ekonomiky*. ACTA OECONOMICA PRAGENSIA 6/2012.

Internetové zdroje:

HOMOLOVÁ, Petra. Finanční správa. Akce „Market II“ [online]. 30. března 2013. [cit. 2013-12-10]. Dostupný z WWW: <<http://www.financnisprava.cz/cs/financni-sprava/pro-media/tiskove-zpravy/2013/akce-market-ii-2322>>.

Středoevropské centrum pro finance a management: Lafferova křivka [online]. Dostupný z WWW: <<http://www.finance-management.cz/080vypisPojmu.php?IdPojPass=54>>, [cit. 2014-03-07].

Taxes and other revenues, Central Intelligence Agency [online]. Dostupný z WWW: <<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/fields/2221.html>>, [cit. 2014-03-16].

Investiční web: Objem šedé ekonomiky v Evropě a v USA (v % HDP) [online]. 7. června 2013. [cit. 2014-03-16]. Dostupný z WWW: <<http://www.investicniweb.cz/2013/6/7/seda-ekonomika-maly-dar-velka-hrozba-pro-danove-nepoplatniky/>>.